

OLMASA MEKTUBUN... FAZLULLAH'IN TORUNUNUN ŞAHRUH DÖNEMİNDE YAŞADIKLARI*

THE STORY OF FAÐLALLAH'S GRANDSON'S UNDER THE REIGN OF SHĀHRUKH

FATİH USLUER
Sorumlu Yazar/Correspondence

Öz

Hurufilik tarihinin en önemli belgelerinden biri, *Sahîfetü'l-İstihlâs* olarak bilinen ve Emir Gıyaseddin tarafından başka bir Hurufiye gönderilen bir mektuptur. Ahmed-i Lur Timuruların lideri Şahrüh'a 830/1427 yılında bir suikast girişimde bulunmuştur. Ahmed-i Lur olay yerinde öldürülmüş, odasındaki eşyalardan ve görüştüğü kişilerden hareketle Hurufî olduğuna kanaat getirilmiştir. Bu olaydan iki yıl sonra Fazlullah'ın torunu Emir Nurullah ve Fazlullah'ın halifesi Aliyyü'l A'lâ'nın yeğeni Emir Gıyaseddin suikastın azmettiricileri oldukları düşüncesiyle tutuklanmış, sorgulanmış, hapsedilmiş ve nihayetinde de zindandan kaçmışlardır. Elimizde tek nüshası olan bu mektup tüm bu süreçleri en ince ayrıntısına kadar anlatmaktadır. Mektupta dönemin idarecileri ve ulemanın Hurufilere bakışları, Hurufilerin tarih kitaplarına yansımaları Timur ve Karakoyunlularla bazı temasları da göze çarpmaktadır. Buna ek olarak idareciler ve ulemanın Hurufilik hakkında aslında çok az şey bildikleri de açıkça görülüyor. 15. yüzyıl Timurlu devletinde yargılanma sürecini bizzat yargılananların ifadelerinden takip edebildiğimiz bu mektup, bize sunduğu tarihsel veriler yanında Fazlullah'ın ve ailesinin mezhebi, Vahdet-i Vücutçulukla aralarındaki mesafe gibi doktriner bilgileri de içermektedir. Bu çalışmamızda, öncelikle mektubun yazıldığı sürece kadarki dönemi kapsayan tarihsel arka plan izah edilmiş, mektupta geçen bilgilerin sağlaması yapılarak bir kronoloji oluşturulmuş, akabinde de tarihsel ve doktriner açıdan önemi anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hurufilik, Sahîfetü'l İstihlâs, Emir Nurullah, Emir Gıyaseddin, Şahrüh, Uluğ Bey.

Abstract

One of the most important documents in Hurufî history is a letter known as *Sahîfat al-İstihlâs* sent by Amîr Ghiyâth al-Dîn to Mawlânâ Hasan, a Hurufî darwish. Aḥmad-i Lur attempted to assassinate Shāhrukh, the ruler of the Timurid Empire, in 830/1427. Aḥmad-i Lur was killed on the spot and because of the letterist books found in his room and the people he met, it was concluded that Aḥmad-i Lur was a Hurufî. Two years later Faḍlallah's grandson Amîr Nūr-Allah and Faḍlallah's caliph 'Alî al-A'lâ's nephew Amîr Ghiyâth al-Dîn, considered as the instigators of the assassination were arrested, interrogated, imprisoned and finally escaped from the dungeon. This letter which has a unique copy, describes all these processes in detail. In the letter, the views of the administrators and the scholars of the Timurid period towards Hurufis, and some relations of the Hurufis with Timurids and Qaraqoyunlus are clearly reflected. In addition, it shows that the Timurid rulers and administrators had had very limited knowledge regarding Hurufism. In addition to the historical records of this letter, in which the defendants describe a trial process in the Timurid Empire of the 15th century, it also provides some important information on Hurufî doctrine, such as the jurisprudential sect of Faḍlallah and his family, the difference between them and the followers of Vahdat al-Vujūd. This article first of all explains the historical background of assassination attempt and interrogation process. It tries as well to create a chronology relying on the data of the letter. The historical and doctrinal importance of this letter was analysed in detail in this article.

Keywords: Hurufism, Sahîfat al-İstihlâs, Amîr Nūr-Allah, Amîr Ghiyâth al-Dîn, Shāhrukh, Ulugh Bey.

* *Sahîfetü'l-İstihlâs*'ın tanıtımı ve temel sonuçları, "Hurufism after the Execution of Faḍl Allāh Astarābādî" başlığıyla *The Renaissance of Shi'î Islam in the 15th–17th Centuries: Facets of Thought and Practice* isimli tebliğ kitabında basılmıştır.

Giriş

Timur'un (ö. 807/1405) ölümünden sonra uzun süren liderlik mücadelelerinin sonunda Timur'un oğlu Şahruh, kardeş ve yeğenlerinin büyük bir kısmını bertaraf ederek Timur devletinin başına geçmiştir (811/1409). Timur'un sağlığında iktidar arayışına giren Karakoyunlular ve Akkoyunlular gibi bazı Türkmen boyları Şahruh'un saltanatı tam olarak ele geçirdiği döneme kadar gittikçe güçlenmişler, Timur zamanındaki Celayirliler ve Muzafferiler gibi, alternatif güç odakları olmuşlardır.

Şahruh, bugünkü İran ve Afganistan bölgelerini kontrol altına aldıktan sonra Karakoyunlu beyi Kara Yusuf'un kendisine tabi olmasını istediye de Kara Yusuf bunu kabul etmemiş, Şahruh da 15 Şaban 823'te (25 Ağustos 1420) Herat'tan Tebriz'e doğru hareket etmiştir (Aka, 2000, 62; Sümer, 1992, 105-108). Kara Yusuf'un ölümü, Şahruh'un Azerbaycan ve Doğu Anadolu'daki birçok yeri alıp oradaki yerel beylerin kendisine bağlılıklarını sunması taraflar arasındaki dengelerde köklü değişiklikler yapmamıştır zira Şahruh tüm bu başarılarından sonra 1421 Ekim ayında Horasan'a dönmüştür (Aka, 2000, 63; Sümer, 1992, 121).

Kara Yusuf'un oğulları arasındaki iktidar mücadelesinde İskender, savaşçı kişiliğiyle öne çıkmaktadır. Şahruh Herat'a döndükten sonra İskender, Tebriz'den başlayarak Ahlat, Van, Şirvan ve Sultaniye gibi şehirleri almış veya yağmalamıştır. Şahruh'a biat eden emirleri de tek tek cezalandırmıştır (Sümer, 1992, 127).

Bu gelişmeler üzerine Şahruh'un ikinci bir Azerbaycan seferine çıkması kaçınılmaz olmuştur. 5 Recep 832'de (10 Nisan 1429) Herat'tan ayrıldı. Tebriz yakınlarındaki Selmas ovasında, 17 Zilhicce 832'de (17 Eylül 1429) yapılan savaşta Karakoyunlu İskender ve kardeşi Cihanşah kaybedip Doğu Anadolu'ya çekildiler. Şahruh, 15 Şaban (9 Mayıs 1430) günü bölgeden ayrıldığında İskender tekrar kaybettiği yerleri almaya başladı (Aka, 2000, 68; Sümer, 1992, 128-131). Son olarak 837'de (1434) Şirvan üzerine yürüyüp orayı yağmaladı. Şirvanşah'ın yardım isteği, Karakoyunlu şehzadeleri arasındaki çekişmeler, Akkoyunlu beyi Kara Yülük Osman Bey'in Erzurum'u alması Şahruh'u yeni bir sefer yapmaya itti (Sümer, 1992, 131-132).

Şahruh 2 R. Ahirde (5 Kasım 1434) Herat'tan ayrılarak üçüncü Azerbaycan seferine çıkmış oldu. Bu sefer İskender'in kardeşi Cihanşah'ı kendi tarafına çekmeyi başardı ve onu Azerbaycan üzerindeki vekili yaptı (Aka, 2000, 71). Cihanşah'ın, kardeşi İskender ile mücadeleleri, bu sonuncusunun 841/1438'de öldürülmesiyle sona erdi (Sümer, 1992, 139-140). Cihanşah, 1447'de Şahruh'un ölümüyle de bir hükümdar olarak Timur Devleti'ne karşı seferlere çıktı ve hatta Herat'a kadar girerek Timurluların tahtında oturdu (Basîrî-pûr, 1388, 54). Cihanşah da 872/1467'de, Akkoyunlularla yaptığı savaşta öldü (Kurbanof, 1376, 228).

Genel hatlarıyla bu gelişmeleri belirledikten sonra Şahruh'a düzenlenen suikast girişimine eğilebiliriz.

1. Şahruh'a Düzenlenen Suikast Girişimi

Dönem kroniklerinde bu suikast ve sonrasında yaşanan olaylar ve kişiler hakkında çelişkili, tutarsız ve hatalı birçok bilgi verilmiştir. Kroniklerde geçen bilgiler toplu bir şekilde şöyle özetlenebilir:

Şahruh, 23 Rebiu's-sâni 830 (21 Şubat 1427)'da¹ Herat'taki cuma mescidine gider.

¹ *Zübdetü't-Tevârih* neşrinde 23 Rebiü'l-evvel 830 tarihi verilse de 857 tarihli bilinen en eski nüshasında

Namazdan sonra saraya gitmek için atına binip camiden çıkar. Fazlullah'ın müridi, kepenek (sufilere mahsus elbise) giyen Ahmed-i Lur adında bir kişi elindeki arzuhalle onun yoluna çıkar. Şahrüh da yakınlarından birine bu adamın isteğinin öğrenilmesini ister. Fırsattan istifade eden Ahmed-i Lur ileri atılarak Şahrüh'u karnından bıçaklar. Ancak bıçak ölümcül bir yara açmaz. Şahrüh'un komutanlarından Ali Sultan Koçin veya askerlerinden biri Ahmed-i Lur'u orada öldürür. Emir Alikeh Kökeldaş ve Emir Firuzşah da mescidin kapısında dırlar. Nekareler bu kötü haberi vermek için çalınır. Şahrüh, Emir Firuzşah'ı çağırır. Neticede yaranın ölümcül olmadığı anlaşılır. Şahrüh devenin üzerinde mahfil içerisinde gitmek isterse de Emir Firuzşah halk içerisinde fitneye sebep olur düşüncesiyle at üzerinde devam etmesini söyler ve Zagan Bağ'na giderler. Doktorların tedavisi neticesinde bir zaman sonra Şahrüh iyileşir. Şahrüh'un oğlu Mirza Baysungur ve emirler Ahmed-i Lur'un eşyaları arasında buldukları bir anahtardan yola çıkarak onun bir handa kaldığını tespit ederler. Handakiler, onun takke diktiğini ve onunla görüşmeye birçok tanınmış kişinin geldiğini söylerler, özellikle de Mevlana Maruf Hattat'ın ismini verirler.

Mevlana Maruf Hattat, uzun hırkalı, başında külahı, boynunda elifi nemedi olan bir sufüdür. Maruf Hattat, önceleri Bağdat'ta Sultan Ahmed Celayir'in mülazımlığını yapmıştır. Ondan soğuyunca Şiraz'a Mirza İskender'in yanına gitmiş ve onun özel kütüphanesinde hattatlık yapmıştır. Şahrüh Şiraz'ı fethedince onu Herat'a gönderir ve saray kütüphanesinde hattatlığa memur eder. Mirza Baysungur ona gönderdiği bir mektupta Nizamî'nin hamsesini istinsah etmesini ister. Bunu yapmayan Maruf Hattat bir sene sonra Baysungur'dan gelen mektubu geri gönderir. Baysungur'a yaptığı bu davranışa, onun Ahmed-i Lur ile dost olmakla itham edilmesi eklenince Baysungur onun idamına hükmetmiştir. Maruf Hattat üç kere dar ağacına kadar götürüldüyse de idam edilmemiş sonunda İhtiyarüddin Kalesi'nin zindan çukuruna hapsedilmiştir. Diğer bir yoruma göre de Mevlana Maruf'u huzura getirirler. Başlangıçta bu olaydan haberi olmadığını söyler. Yapılan işkenceden sonra suikastı yapan melunun adının Ahmed-i Lur olduğunu, Fazlullah'ın takipçilerinden, Mevlana Mecdüddin Esterabadî'nin oğlu Adud adında bir kişinin de bu suikastın azmettiricisi olduğunu belirtir.

Fazlullah'ın kızının oğlu Hace Adududdin ve Ahmed-i Lur'un yoldaşlarından bir grup yakalanıp huzura getirilirler. Başlangıçta kendileri hakkındaki suçlamanın iftira olduğunu söylerler. Kendilerine sopa vurulup işkence yapıldıktan sonra suçlarını itiraf ederler. Beyanlarına göre onlar sultanın bendelerinden birine kast edelim diye konuşurlarken Ahmed-i Lur isimli şahsın erken davrandığını söylerler. Suçlarını itiraf ettikleri için çarşıda öldürülür ve halkın getirdiği ateşte yakılırlar. Onlardan çıkan nahoş kokular bütün şehre yayılır.

Tahkikat esnasında Mirza Baysungur'a Ahmed-i Lur'un bazen Kasım Envar'la görüşmeye gittiği de söylenmiştir. Baysungur "O hazret bundan sonra Horasan'da bulunmasın" diye ferman eder. Semerkand'a giden Kasım Envar'a Uluğ Bey ise, tazim ve hürmette bulunur.²

23 Rebiu'l-âhir 830 tarihinin verildiğini Binbaş belirtiyor. Bkz. Binbaş, 2013, 398. "23 Cemaziye's-sâni 830" tarihi için bkz. Kazvîni, 2001, 469.

2 Hâfiz-ı Ebrû, 1380, 4/911-920; Hândmîr, 1362, 3/615-617; Hâfî, 1386, 3/1114; Semerkandî, 1372, 3/381-385. Şahrüh'a düzenlenen bu suikast girişiminin olduğu dönemde yaşamamış olan Makrizî (ö. 845/1442) ve Sehavî (831-902) gibi Memlük tarihçileri, hurufilerin tatili, ibâhayı ve farzları terki kabul ettikleri ve cemaatin akaidini ifsad ettikleri için Şahrüh tarafından topraklarından çıkarıldıklarını ve bundan

Kroniklerin anlattıkları bunlar... Ahmed-i Lur'un³ Hurufiliğini en azından ne kadar Hurufi olduğunu bilmiyoruz. Odasında bulunan kitaplar arasında Hurufilikle ilgili eserler ve Kasım Envar'ın divanı olması, belki de başka harfçi veya batınî eserler de mevcuttu, onun Hurufiliğine delil olabilir mi? Hurufi olmadığını bildiğimiz Sâinüddin Türke, Kasım Envar⁴ ve Mevlana Maruf Hattat⁵ gibi isimlerin bu bağlamda takibata uğramaları da konunun aslında Hurufilikle alakalı olmadığını ve yönetimin Hurufilikle ilgili oldukça yüzeysel bilgilere sahip olduğunu gösteriyor.

Bu olaydan yaklaşık bir asır sonra Gâzurgâhî (ö. 909/1503-4), *Mecâlisü'l-Uşşâk* adlı eserinde tutuklananlar arasında, haklarında bilgimiz olmayan, Emir Mahtum Nişaburî ve onun babası Emir Seyyid Bahaeddin'in de olduğunu söyler. Emir Mahtum başından aşağı kızgın yağ dökülerek işkence gördükten sonra babası gibi sürgün edilmiştir.⁶

Kroniklerde adı anılmasa da, Şahrüh'a düzenlenen bu suikasttan sonra tutuklanıp işkence gören ve sürgüne gönderilenler arasında İsfahanlı meşhur Türke ailesinden Sâinüddin Türke (ö. 835/1432) de vardır.⁷ Daha önceki bir tarihte ulema tarafından itikadının bozuk olduğu yolundaki iftiralara cevap olarak yazdığı *Nefsetü'l-Masdûr-ı Evvel* ve *İtikâdât* gibi risaleler sayesinde Sâinüddin'in Herat Sarayı tarafından affedildiğini belirtelim. Şahrüh suikastı sonrasındaki sürgün hayatında da yine kendi savunması olarak *Nefsetü'l-Masdûr-ı Sâni*'yi yazmıştır.⁸ Sâinüddin'in ilm-i huruf konusunda yazdıkları açısından Hurufi olmadığını ortadadır.

Özellikle Şahrüh suikastı sonrası yazdığı *Nefsetü'l-Masdûr-ı Sâni*'de adlarını anmadan, üstü örtülü bir şekilde *în tâife* (bu taife) diyerek Hurufileri yermiştir. Hurufilerle birçok fırsatta görüşüğünü dile getiren Sâinüddin, onları özellikle iki noktada suçluyor: şer'i hükümleri yok saymaları ve hatm-i velayetin (velayet devresinin bitişinin) iki sene zarfında gerçekleşeceğini söylemeleri.⁹ Oysa hurufilerin şeriatin zahirine ne derece önem verdikleri malumdur, ayrıca hatm-i velâyet Fazlullah'la gerçekleşmiş ve hatta bazılarına göre yeni bir devir (devr-i ulûhiyet) bile başlamıştır.

delayı iki adamın Şahrüh'a saldırdığını söylerler. Bu iki kişi öldürülmüş, Şahrüh kendine gelmişse de ömrü boyunca bu yaranın etkisi devam etmiştir. Sehavî (831-902) buna, ölünceye kadar uzun bir müddet yatakta kaldığı bilgisini eklemiştir. Makrîzî, 1423, 3/18; Sehavi, 1412, 4/174.

3 Loristan'da Ahmed-i Lur'dan başka Hurufilerin olduğu da bilinmektedir. Molla Perişan adlı şair ve bu şairin Hurufî akidesine ait şiirlerini evindeki toplantılarda okuyan Seyyid Abdal Tahîrî zikredilen isimler arasındadır. Hayâvî, 1378, 237. Şirvan'da bir süre Emir Menüçer b. Emir Şeyh'in mülazemetinde bulunduğunu, onun ölümünden sonra Horasan'a geldiğini ve Herat'ta mukim olduğunu söyler. Bkz. Ajend, 1368, 53.

4 Kasım Envar'ın Hurufiler tarafından Vahdet-i Vücutçu olarak kabul edildiğini ve aralarında birçok ihtilaf olduğunu Fazlullah'ın torunu Emir Nurullah belirtiyor. Bkz. Aşağıda *Sahifetü'l-İstihlâs* tercümesi vr. 14a. Bununla birlikte *Hâbnâme*'de Kasım Envar'dan bir rivayet de aktarıldığına göre onun Fazlullah'ın meclisine katılmış olduğunu söyleyebiliriz. Seyyid İshak, no. 1042, 24b.

5 *Hâbnâme*'de Seyyid İshak, "Herat'ta sakin" bir hattata ait bir rivayet zikretmiştir. Mevlana Bedreddin Esterâbâdî (tercümede sadece Mevlana Bedreddin) isimli bu hattat bir şahsın gelip Fazlullah'a anlattığı rüyayı ve Fazlullah'ın tevîlini anlatır. Aynı Mevlana Maruf Hattat gibi Merv'de yaşayan bu hattatın Hurufî muhite gidip geldiği anlaşılıyor. Seyyid İshak, no. 1042, 68a-68b.

6 Gâzurgâhî, 1375, 215, 217 ve 226'dan aktaran Binbaş, 2013, 403.

7 *Çahardeh Risâle-i Fârisî ez Saînü'd-din Ali b. Muhammed Türke-i İsfahanî*, 1351, 205-206.

8 Bkz. *Çahardeh Risâle-i Fârisî ez Saînü'd-din Ali b. Muhammed Türke-i İsfahanî*, 1351, 197-217.

9 *Çahardeh Risâle-i Fârisî ez Saînü'd-din Ali b. Muhammed Türke-i İsfahanî*, 1351, 212. Bu ve bir önceki sayfada bu gürhün tekâlif-i şer'iyeyi yok farzetmelerinden de bahsetmektedir.

Sâinüddin'in Hurufiler hakkındaki bu tespitlerindeki bilgi eksikliği olmasaydı, onun bu Hurufî muhalifliğini, Hurufilerin yönetimle aralarının iyi olmaması ve kendisinin de Herat tarafından affedilme arayışı ile açıklayabilirdik. Sâinüddin şüphesiz, abisi Sadrüddin'in Fazlullah'ın tavsiyesine uyup İslam fikhını felsefe ile tevil eden kitap yazma fikrinden vazgeçtiğini ve babası Efdalüddin'in de Fazlullah'ın elinden külah giyerek Hurufî olduğunu biliyordur. Ancak görülen o ki Sâinüddin, Hurufilerin hatm-i velâyetin zuhur edeceğine inandıklarını söyleyecek kadar konudan habersizdir. Sonuçta suikast girişimi olayıyla ilgili olarak Sâinüddin, dokuz ay sıkıntı çekmiş, sonunda Şahrüh'un huzuruna kabul edilmiştir. Şahrüh'un elini eteğini öpme şerefine nail olduğunu, haftada iki kez onun huzuruna girme lütfuna erdiğini bizzat kendisi söylüyor.¹⁰

Dönem kroniklerinin Fazlullah'ın torunu ve beraberindekilerin yakıldığını, kokularının şehri kapladığını söylemeleri karşısında elimizde bunları yalanlayan bir hurufinin başka bir hurufîye yazdığı ve yakıldığı söylenenlerin yargılanma sürecini anlattığı bir mektup bulunmaktadır. Bu mektup, hurufilerin Timurlular tarafından ne ölçüde tanındığını, ulema ve devlet adamlarıyla temaslarının mahiyetini gösteren en önemli belgelerden biridir. Elimizde tek nüshası olan bu mektup ilk olarak Abdülbaki Gölpinarlı tarafından kısa bir açıklamayla birlikte Farsça olarak neşredilmiştir. Mektubun bazı bölümlerini Bashir,¹¹ Binbaş¹² ve Şihyeva değerlendirmeye almıştır.

2. Sahîfetü'l-İstihlâs

Aliyyu'l A'lâ'nın kız kardeşinin oğlu olan Emir Gıyaseddin¹³, yanında Emir Nurullah olduğu halde, diğer bir hurufî olan Mevlana Hasan'a yazdığı mektuba "*Sahîfetü'l-İhlâs*" (*halis, samimi mektup*) ismini bizzat kendisi vermiştir (vr. 17b).¹⁴

10 *Çahardeh Risâle-i Fârisî ez Sâinü'd-din Ali b. Muhammed Türke-i İsfahânî*, 1351, 207.

11 Bashir mektubun tutuklanmalarından beş yıl sonra (836/1432) tutuklu buldukları halde yazıldığını ve neticesinde de Emir Nurullah'ın muhtemelen katledildiğini söyler. Bkz. Bashir, 2005, 105. Oysa mektup zindandan kaçtıktan sonra Bağdat'a yakın Bakube'de 16 Cemâziye'l-Evvel 836/17 Ocak 1433'te yazılmıştır.

12 Binbaş'ın yorumlarında bazı hatalar bulunmaktadır. Örneğin Hâce Pir Ahmed, Emir Nurullah'ın defterleri arasında bazı vergi usulsüzlüklerinin keşfedildiği suçlamasında bulunmuştur. Emir Nurullah daha önceki suçlamayı reddetmiş fakat vergi kayıtları ile ilgili soruya cevap verme durumunda olmadığını kabul etmiştir. Bununla birlikte Tebriz'e döndüğünde kayıtlara tekrar bakacağına söz vermiştir. Bkz. Binbaş, 2013, 408. Aslında söz konusu bölümde sadece Emir Nurullah'ı suçlayan kişiye Hâce Pir Ahmed, daha önce de böyle bir ceza ödediğini hatırlatarak, iftira attığı ortaya çıkarsa elli tenge ile cezalandırılacağını söylemektedir. "Beytülmal bulmuş bu" diyerek de bu kadar rahat iftira atıp bunun cezasını ödeyebilecek kadar zengin olduğuna imada bulunmuştur (vr. 3b). Diğer taraftan Binbaş yakalanan bu hurufilerin Herat'ta Uluğ Bey'in bulunduğu bir mecliste sorgulandıklarını söylese de (Binbaş, 2013, 409) Uluğ Bey ile onların karşılaşmaları Semerkand'da olmuştur (vr. 10b-11a). Aynı şekilde mektubun yazarı, Uluğ Bey hurufileri cezalandırmayıp tekrar Herat'a gönderdiğinde halk arasında "bu seyyidler bütün Semerkand ehlini ilzam etmişler, Uluğ Bey onları beğenmiş ve onlara mürid olmuş, onlara talebelik yapmak istemiş, onlardan ilm-i huruf öğrenmiş" gibi söylentiler dolaştığını söylediği halde (vr. 15a) Binbaş bunu mektubun yazarı Gıyaseddin'in verdiği bir bilgi olarak aktarmıştır (Binbaş, 2013, 410).

13 İskurt Dede, no. 1043, vr. 50.

14 Burada imla hatası olabileceği ihtimaline binaen isminin "*Sahîfetü'l-İstihlâs*" (*Kurtuluş mektubu*) şeklinde olması daha makul görünmektedir. Çalışmamızda bu ismi kullanacağız. Gölpinarlı gibi mektubun farsça halini neşreden Alyârî makalesinin giriş bölümünde dipnotta, "این متن شامل نامه‌ایست که..." "bu metin, bir mektubu içermektedir ki..." diyor. İbarede *yâ-yı vahdet* olduğu için Şihyeva'nın, bu mektubun Alyârî tarafından *Şamilnâme* olarak isimlendirildiğini söylemesi hatalıdır. Bkz. Alyârî, 1346, 175; Şihyeva, 2015, 202, dipnot 143.

Mevlana Hasan, Emir Gıyaseddin'in *İstivânâme*'de Van'ın kuzeyindeki Aladağ'daki sohbet ettiği hurufiler arasında ismini zikrettiği Mevlana Hasan Haydarî olsa gerektir.¹⁵

Şahruh suikastından iki yıl sonra Emir Gıyaseddin ve Fazlullah'ın torunu Emir Nurullah, suikastla ilgili oldukları düşünülerek Mazenderan'da yakalanmış ve ikinci Azerbaycan seferine çıkmış olan Şahruh'un askerlerine 27 Recep 832 (14 Mayıs 1429)'da Bahrabad'da¹⁶ teslim edilmişlerdir. Bu iki kişinin tutuklanma, sorgulanma, hapsedilme ve hapisten kaçış süreçlerinin anlatıldığı bu mektup Hurufilik tarihi açısından eşsiz bir kaynaktır.

Emir Nurullah, Fazlullah'ın aile şemasında da görüleceği gibi Fazlullah'ın ortanca kızı, Mahdumzâde ismiyle de bilinen Ayşe'nin (ö. 814/1412) dört çocuğundan biridir (Usluer, 2020). Gölpinarlı başlangıçta Emir Nurullah'ı Fazlullah'ın oğlu olarak düşünmüş (Gölpinarlı, 1956, 37-57) ancak daha sonra oğlu değil torunu olduğunu keşfetmiştir.¹⁷ Emir Nurullah'ın babası ise muhtemelen Fazlullah'ın halifelerinden Aliyyü'l A'lâ'dır (ö. 822/1419) Mahdumzâde'nin ölümü üzerine yazdığı *Firâknâme* isimli mersiyesinde onun Aliyyü'l-A'lâ'nın eşi olduğunu anlıyoruz.¹⁸

Aliyyü'l A'lâ *Mahşernâme*'de Mahdumzâde'nin ölümünden bahsettiğine göre, Mahdumzâde Şahruh'a düzenlenen suikast girişimi esnasında hayatta değildi. Dolayısıyla mektupta geçen "mahdumzâde" Fazlullah'ın kızı değildir. Ancak mektuptaki "mahdum ve mahdumzâde-i hod" ibaresi, eğer bir istinsah hatası söz konusuysa, "mahdum-ı mahdumzâde-i hod" olarak düzeltiler. "Mahdûm" kendisine hizmet edilen manasında şeyh, ağa, lider, hüküm sahibi kişiler için de kullanılır. Dolayısıyla mektuptaki "imam, mahdum ve mahdumzade" şekli de doğrudur. Emir Nurullah, hurufilerin "imam"ı, dolayısıyla "mahdum", ve Fazlullah'ın torunu dolayısıyla "mahdumzade"dir. Bu son açıklamalarımızın nedeni Fazlullah'ın ortanca kızı Ayşe'nin lakabının Mahdumzade olması nedeniyle bir karışıklığa mahal vermemektir.

Sonuç olarak "imam ve mahdum ve mahdumzâde-i hod", mektupta "Seyyid Nurullah" olarak açık ismi söylenen (vr. 9a) Fazlullah'ın torunu Emir Nurullah'ın sıfatlarıdır. O, mektupta daha çok "Hazret-i Emir" olarak anılmıştır. Mektupta "kötü mezhepli, mühlid, kanlı fedayi iki kafirin getirildiği ve öldürüleceği ilan edilmişti. (vr. 8a)" dendiğine göre bu süreçte yakalanan sadece iki kişidir: Emir Gıyaseddin ile Emir Nurullah...

Aliyyü'l A'lâ'nın Hurufiler tarafından "halifetullah" olarak nitelendiğini ve Fazlullah'ın şehadetinden sonra Hurufilerin başına onun geçtiği biliniyor.¹⁹ Onun ölümünden sonra da Emir Nurullah'ın bu makama geçtiği, mektuptaki "imâm-ı zamân-ı hod" ve "hallede imâmetehû" (vr. 2a-2b) gibi ifadelerden anlaşılıyor.

Makalenin başında, dönem kroniklerindeki bilgilere göre, Mevlana Maruf'un yapılan işkenceler sonunda bu suikastın azmettiricisi olarak Mevlana Meccüddin

15 Emir Gıyaseddin, *İstivânâme*, no. 269, vr. 40a.

16 Şahruh'un Recep 831'de Bahrabad'a geldiği bilgisini dönem kronikleri de zikretmektedir. Bu bilgi ve Şahruh'un ikinci Azerbaycan seferinin detayları için bkz. Semerkandî, 1372, 3/390; Hâfî, 1386, 4/1117; 27.

17 Ancak Gölpinarlı bu soyağacına rağmen Mahdumzâde (Ayşe) ile Fazlullah'ın diğer kızı Kelimetullahi hiye'l-Ulyâ (Fatıma)'nın aynı kişi olduğunu düşünmüştür. Gölpinarlı, 1989, 27 ve 50.

18 Aliyyü'l A'lâ, no. 1158, 44a ve 47a.

19 Işkurt Dede, no. 1043, 17; Emir Gıyaseddin, no. 269, 29-30, 96; *Şerh-i Taksîm-i Salât u Evkât*, no. 1039, 95b.

Esterabadî'nin oğlu Adud'un adını verdiğini söylemiştik. Kroniklere göre Fazlullah'ın kızının oğlu Hâce Adududdin ve Ahmed-i Lur'un yoldaşlarından bir grup yakalanıp huzura getirilmiş, işkencelerden sonra suçlamaları kabul etmişlerdir. Bu nedenle çarşıda öldürülmüşler ve halkın getirdiği ateşte yakılmışlardır.

Öncelikle, eğer Emir Nurullah'ın lakabı değil ise, Fazlullah'ın çocukları ve torunları arasında ne de diğer Hurufî metinlerinde Adudüddin isminde birinin geçmediğini belirtelim. Diğer taraftan, eğer Adudüddin söylendiği gibi bu suikastin azmettiricisi olduğunu itiraf etti ve cezalandırıldıysa, elimizdeki mektupta hala bu suikastin azmettiricilerinin aranmasının, savunmada da bunun dile getirilmemesinin ne kadar anlamsız olduğu ortadadır. Dolayısıyla dönem kroniklerinin verdiği bu bilgiye büyük bir şüpheyle yaklaşılması gerektiğini düşünüyoruz.

Mektuptaki olaylar iki kişi üzerinden anlatılmış olsa da, tutuklandıklarında veya daha sonra tutuklanarak onlara katılan Dervişzade Abdülvehhâb ve Derviş Necmeddin isimli iki hurufinin daha olduğunu anlıyoruz. Bu iki dervişin adı, tutuklular Semerkand'a, Uluğ Bey'in yanına giderken geçiyor. Emir Nurullah ve Emir Gıyaseddin bineklerin üstündeyken bu iki derviş de yaya olarak onlara eşlik etmişlerdir. Süleymanî kalesinden kaçarlarken Abdülvehhâb'ın yardım için onların yanına geldiğini görüyoruz.

Mektupta geçtiğine göre Şahruh ve uleması tarafından yapılan sorgulamalardan ilki Bahrabad'da, ikincisi bir sene yedi ay sonra Herat'ta (Emir Nurullah yalnız) daha sonra da Gevherşad Medresesi ve Bağ-ı Nev'de yapılmıştır. Devamında Semerkand'da Uluğ Bey tarafından beş farklı günde sorgulanmışlardır, bunlardan biri Ramazan'da iftar yemeğindedir.

Yapılan bu sorgulamalarda Emir Nurullah, suikastla alakası olmadığını, olayın cereyan ettiği tarihte Tebriz'den Bitlis ve Kürdistan tarafına gittiklerini ve suikast için kimseyi göndermediklerini söylemiştir (vr. 2b).

Mahkeme edilirken yapılan suçlamalardan bir diğeri onların silahlanarak Kara Yusuf'un oğlu İskender ile birlik olup Şahruh'a karşı savaş hazırlığı yaptıkları yönündedir. Mektupta anlatıldığına göre, Emir Nurullah, Kara Yusuf (hük. 791–823/1389–1420)'un ve Karakoyunlu Mirza İskender'in meclislerine katılmış dolayısıyla onlarla görüşmüştür. (vr. 6b ve 14b). Ancak yapılan suçlama ile ilgili şahit bulunamadığından; ve suikastle ilgisi olduğunu ihbar eden kişinin (Seyyid Şehrîstânî) şahit olarak gösterdiği Hâce Seyyidî Muhammed'in de bu iddia lehinde şahitlik yapmadığından olsa gerek devamındaki duruşmalar onların inançlarına ve küfürle suçlanmasına odaklanmıştır.

Hurufilikle ilgili sorulara verdikleri cevaplarda da küfür nisbet edilecek bir yön bulunamadığından, mezhepleri, dinleri, iman esaslarına inanıp inanmadıkları, seyyidlikleri sorgulanmış tüm bunlardan da herhangi bir aleyhte delil bulunamayınca içki içmeleri veya içkiyi helal kabul etmeleri üzerinde suçlamalar yapılmıştır. Bunlar için de şahit bulunamayınca ve kendileri de bu suçlamaları reddedince dosya Uluğ Bey'e havale edilmiştir.

Şahitlerden yoksun böyle bir suikast davasının çözülemeyeceği ve diğer suçlamaların ispatlanamayacağı ortadadır. Bu nedenle Uluğ Bey'in sorgulamaları ağırlıklı olarak doğrudan Hurufiliği tanımaya yöneliktir. Bir yerde şarap içmeleriyle ilgili anlatılanların doğru olup olmadığını sorar. Neticede verdikleri cevaplardan

onların kafirliğine hükmedilemeyeceği anlaşılır. Uluğ Bey de suçsuz olduklarını kabul ederek onları babası Şahrüh'a geri gönderir.

Mektupta Hurufilik tarihiyle ilgili dikkat çekici bilgiler bulunmaktadır. Öncelikle Tebriz'deki Hurufî tekkесinin, Fazlullah'ın Tebriz'den ayrılması ve akabindeki ölümünden sonra hala aktif olması önemli bilgidir. Emir Firuzşah Seyyid Şehristanî ve Hâce Seyyidî Muhammed'in Tebriz'deki tekkede Emir Nurullah'ın sohbetine katıldıklarını söylüyor ve suçlamalara delil olması için Seyyid Şehristanî'ye ait bir ihbar mektubundan bahsediyor (vr. 2b-3a). Dolayısıyla Fazlullah döneminde olduğu gibi ulema, devlet adamları ve bazı art niyetli kişilerin de tekkeye gelip gitmeye devam ettikleri anlaşılıyor (vr. 3a).

Ayrıca Emir Nurullah'ın suikastın cereyan ettiği tarihte Tebriz'den Bitlis ve Kürdistan tarafına gittiğini söylemesi (vr. 2b)²⁰ güneyde de Derviş Mahmud Rumî, Mevlana İbrahim ve Derviş Şeyh gibi bazı hurufilerin Hürmüz Adasına kadar gitmiş olmaları (vr. 16b) diğer önemli bilgiler arasındadır. Hurufiliğin kurucusu Fazlullah'ın Sünnî olduğu ibadetler ve bazı rükünleri tarifinden anlaşılıyordu. Bu mektuptaki anlatıya göre Emir Nurullah açık bir şekilde Şâfi'î mezhebinden olduklarını söylemiştir (vr. 8a).

Mektubun girişinde mektubun muhatabı Mevlana Hasan'a hapisten kurtarılmasına yardım edilmediği için sitem ediliyor. Allahtan ki kurtulmuşlardır, eğer olur da haksız yere öldürüldüyseler kendilerinden bu duruma isyanla karşılık vermelerini beklediklerini belirtiyorlar; “zira bu dünyadakilerle cihat yapılacaksa açıktır ki o kavimle yapmak evladır. Eğer şehit de olunacaksa onların elinde şehit olmak evladır. Zira bu kavmin, zamanın en kötü kavmi olduğu o cenaba çeşitli delillerle malumdur.” (vr. 1b-2a) Burada aynı zamanda Seyyid Şerif (Mir Şerif) ve Hâce Süleyman ve diğer hurufî ileri gelenlerinden canla başla cihat edip kendilerini kurtarmalarını beklediklerini ancak mektup yazarak yardım istenmesine rağmen hiçbir şey yapılmadığını da hayalkırıklığıyla ifade etmişlerdir. (vr. 2a)

Mektubun dikkat çeken önemli noktalarından biri de gerek Şahrüh ve Uluğ Bey'in gerekse oradaki ulemanın Hurufilik hakkında hiç bir şey bilmemeleridir. Şahrüh'un kaşını gösterip "Bu hangi harftir?" diye sorması, Emir Nurullah'ın orada bulunan ulemaya sorduğu, Hurufiliğin temel konularından namazın rekatlarının Kuran'da nerede geçtiği ile ilgili soruya oradaki ulemanın cevap verememeleri ve tüm bu kişilerin Hurufiliğin en temel argümanlarını ilk defa duymuş olmaları aslında Hurufilerin Fazlullah'ın idamından itibaren yaşadıkları sorunların teolojik temelli olmadığını en güçlü kanıtlarıdır.

Bunlara ek olarak Şahrüh'un ve Uluğ Bey'in çevresinde olup sorgulamalara katılan devlet adamları ve ulemanın çok canlı portrelerinin çizildiği bu mektup aynı zamanda XV. yüzyılda seyreden bir sorgulamanın nadir bulunacak örneklerinden biridir. Bu açıdan bakıldığında mektupta, “suikaste azmettirmek” gibi bir suçlamaya karşı karşıya kalan kişilerin, tutuklu kaldıkları süreçte pranga, zindan, kuyuda hapis haricinde işkence ile sorgulandıklarına dair bir anekdot yoktur. Bu mektup sayesinde, böyle bir suçlamaya muhatap olan kişilerin, suçları sabit oluncaya kadar defalarca muhakeme edildiklerini ve bir oldu bittiyle öldürülüp adil olmayan bir şekilde infaz edilmediklerinin örneğini de görmüş oluyoruz.

20 Emir Gıyaseddin'in başka bir sefer, Emir Nurullah tarafından Bitlis'e gönderildiğini *İstivânâme*'den öğreniyoruz Bkz. Emir Gıyaseddin, no. 269, 38a.

Mektupta geçen Karakoyunlularla ilgili bazı ipuçlarına da bakacak olursak... Öncelikle söylemek gerekir ki Hurufilerin Karakoyunlularla tespit edebildiğimiz ilk temasları Kara Mehmed'in oğlu Kara Yusuf (hük. 791-823/1389-1420) zamanında olmuştur. Nitekim bu mektupta Kara Yusuf'un cehaletinden ve kendisine bir zarar vermesinden korkan Emir Nurullah'ın, onun şarap içme teklifini geri çevirmediğini kendisi ifade etmiştir (vr. 14b).

Bununla birlikte Aliyyü'l A'lâ kardeşi için yazdığı mersiyede, kardeşinin ölümünden sorumlu tuttuğu Miranşah'ı öldüren Kara Yusuf'u "İyi talihli padişah sadakatli Yusuf; Allah'ın Fazl'ıyla tac ve taht sahibi oldu" diyerek övüyor.²¹ Ritter de Aliyyü'l A'lâ'nın *Kürsînâme*'yi Kara Yusuf'un Tebriz'deki zaferi üzerine yazdığını söylemiştir (Ritter, 1341, 362. Ayrıca bkz. Amoretti, 2006, 6/624).

Kara Yusuf öldüğünde hayatta olan beş oğlundan Cihanşah, Şah Muhammed/Mehmed ve İskender'in Hurufilerle temasları olduğunu biliyoruz. *Sahîfetü'l İstihlas*'ta Mirza İskender ve Şah Mehmed'in adları geçmektedir. Emir Firuzşah, Emir Gıyaseddin ve Emir Nurullah'ı sorgularken, onların İskender ile Şahrüh'a karşı işbirliği yaptıkları şeklinde bir suçlamada bulunmuştur. (vr. 3a) Ancak burada zikri geçen İskender, Şihyeva'nın belirttiği gibi Timurlu Ömer Şeyh'in oğlu İskender'dir. Aynı yerde suçlamaların devamında, Hurufilerin, Tebriz'de isyan çıkarmak istemeleri ve Sultaniye yolunda birçok insanı hunharca öldürdükleri için de Mirza İskender'in onları Tebriz'den çıkardığı iddia edilmiştir. Burada zikri geçen Mirza İskender de Karakoyunlu İskender'dir (Şihyeva, 2015, 204). Bu sonuncusunun isminden sonra mektup yazarının "zâde nusretuhû" duasını eklediğini belirtelim. Her ne kadar bu iki suçlama da ispatlanamasa ve Emir Nurullah tarafından reddedilse de bazı tarihsel gerçeklere işaret ediyebilir.

Emir Nurullah'ın Mirza İskender'in sohbet meclislerine katıldığının en güçlü kanıtı kendi ifadeleridir. Nitekim yine bu yargılamalar esnasında, Mirza İskender'in vezirinin oğlu Hacı Gıyaseddin ve yanındaki Bushak ki İskender'in meşhur emirlerindedir gelerek İskender'in meclisinde Emir Nurullah'ın "Mirza Şahrühü bıçaklatmak için birini gönderdim" dediğini söylerler. Emir Nurullah ise cevabında Tebriz'de İskender'in meclisinde veya başka bir mecliste her ne söylediye bunun Karakoyunlu Yusuf'un yeğeni Sultan Gazan Mirza'ya sorarak teyit edilmesini talep eder. O da böyle bir söz duymadığını belirtir.

Emir Gıyaseddin ve Emir Nurullah, hapisten kaçarak kurtulduktan sonra, yukarıda belirttiğimiz gibi birçok bölgeye giderler ve R. Ahir 836 (Aralık 1432)'da Bağdat'ta Kara Yusuf'un oğlu Şah Muhammed'in²² yanına ulaşırlar. Şah Muhammed onlara çok şefkatli davranır. Bununla birlikte Şah Muhammed'in itikadındaki bozukluklar nedeniyle izin almadan yanından ayrılırlar (vr. 16b).

Cihanşah'ın Hakîkî mahlasıyla yazdığı şiirlerden oluşan bir Divan'ı vardır ve bu bize Cihanşah'ın Hurufilikle temasının en azından fikrîsel boyutlarını göstermektedir. Cihanşah'ın Nesimi'nin öldürüldüğü haberini alınca Beşir Bağdâdî isimli yardımcısının yardımıyla Nesimi'nin divanını bulup okuyarak ondan etkilendiği ve Nesimi'nin ölümüne kasideler yazdığı da söyleniyor (Kurbanof, 1376, 228).

21 Aliyyü'l-A'lâ, no. 1158, 58b.

22 Şah Muhammed (veya Şah Mehmed) Karakoyunlu Kara Yusuf'un beş oğlundan en büyüğüdür. 5 Muharem 814 (29 Nisan 1411) tarihinde ele geçirdiği Bağdat'ta, Emir Baba Hacı Hemedânî tarafından 18 Şaban 836'da (9 Nisan 1433) öldürülünceye kadar hüküm sürmüştür. Semerkandî, 1372, 3/155 ve 429.

Bununla birlikte Hurufilerin 835/1431 yılında İsfahan'da Hacı Surh önderliğinde isyan çıkararak Şahrüh'un emirlerinden Abdussamed'in iki oğlunu öldürdükleri, bunun neticesinde de Hurufilerin yakalanıp Hacı Surh'un derisinin yüzüldüğü (Ajend, 1369, 87; Hayâvî, 1378, 235) veya 845/1441-2 yılında Tebriz'de Cihanşah'ın Fazlullah'ın kızı Kelimetullah ve Yusuf adında bir derviş de dahil olmak üzere beş yüz Hurufiyi öldürttüğü (al-Kerbelâi, 1970, 1/478-81'den aktaran Bashir, 2000, 302) bilgileri ilk defa Hasan Rumlu (ö. 985/1577) ve Hafız Hüseyin Tebrizî (ö. 997/1589) tarafından, olayların vukuundan birbuçuk asır kadar sonra tedavüle sokulmuştur ve hiçbir Hurufi kaynakta ve dönem kroniğinde dile getirilmemiştir.

Mektupla ilgili açıklamalarımıza dönecek olursak, mektubun kurmaca bir anlatı olmadığına bazı güçlü kanıtları vardır; Şahrüh'un Azerbaycan seferinde iken tutukluların Bahrabad'da Şahrüh'un askerlerine teslim edilmelerinden itibaren zamansal tutarlılıklar, mezkur isimler ve yerler arasındaki uyum, Emir Nurullah'ın şarap içmesi ve bazı Hurufilerin davranışlarının eleştirilmesi gibi kendileri aleyhindeki konular yanında, Uluğ Bey ve çevresindeki ulemadan olumlu ifadelerle bahsetmesi gibi yaklaşımlar bu çerçevede değerlendirilebilir. Ayrıca yine bu tutuklanma olayına atfen *İstivânâme* eserinde Emir Gıyaseddin, hapisten kurtulduktan sonra Bakube'ye geldiklerinde Derviş Muhammed Tîrger'in de Mazenderan'dan gelip onlara ulaştığını zikreder (Emir Gıyaseddin, no. 269, 42a-42b).

Biz mektubun Türkçe tercümesini yayınlarken, bazı isim karışıklıklarının önüne geçmek ve konunun daha iyi anlaşılması için parantez içlerinde gösterdiğimiz eklemeler yaptık. Konuşma çizgileri ve paragraf başlarıyla mektubun daha iyi anlaşılıp, konunun da doğru bir şekilde takip edileceğine şüphe yoktur. Bu sayede bu zengin kaynaktaki bilgilerden daha geniş kitlelerin istifade edeceği de muhakkaktır.

3. Sahîfetü'l-İstihlâs'ın Tercümesi

(vr. 1b)

Bismillahirrahmanirrahim. Yâ Kef-he-ye-ayn-sâd! Azabı gerektiren günahlardan sana sığınırım.

*Aşıklığı Halil [Hz. İbrahim]'den öğreneni
Yapabilirsen yakabilirsin de*

Ariflerin en faziletlisi, aşıkların en olgunu, Allah'a ulaşmışların özü, muvahhidlerin önderi, alemlerin rabbi Allah'ın Fazlı'nın (yani Fazlullah'ın) yardımının muhatabı Mevlana Hasan, Allah'ın selamı ona olsun, selam ve duaları kabul edin ve ne kadar çok görüşmek istediğimizi bilin, umulur ki "Kitab'ın ilmi kendi katında olan"ın inayetiyle, yakında görüşmek mümkün olsun.

Selam (faslından) sonra... Ne gariptir ki o fitnenin zuhur ettiğinden beri bu beş yıllık süreçte, Hazret-i Emir ile birlikte bu fakir, büyük girdaplara tutulmuş gibi bu çalkantılı fitneye yakalandık. O cenâbın hiçbir şekilde bu fakirlerin haliyle ilgilenmediğini belirtmek isteriz. Herkesten ziyade sizden, aşk yoluna sadakatle girip canla başla imam ve mahdum ve mahdumzadenin hayır ve şer başlarına ne geldiyse onların yanlarında olup kurtarmanızı beklerdik. Allah korusun, eğer işler başka türlü olsaydı, o zaman da yoldaşlığımızı beklerdik zira bu dünyadakilere cihat yapılacaksa açıktır ki o kavimle yapmak evladır. (vr. 2a) Eğer şehit de olunacaksa onların elinde şehit olmak evladır ki çeşitli delillerle zamanın en kötü kavmi onlardır

ve bu, o cenaba malumdur. Dolayısıyla o iş ve bir diğeri onlardan ortaya çıktıktan sonra doğudan batıdan ne kadar derviş varsa kadın-erkek, tüm bilinç, mal, mülk, kılıç ve baltalarıyla çaba göstermeleri gerekiyordu; özellikle Seyyid Şerif gibi, dervişlerin önde gelenlerinin ve ailelerinin... hepsini yazması uzun sürecek. Ne garip ki her şey tam tersine oldu, mahdum ve mahdumzâde ve imam-ı zamanı hatırlamadı. Herkes zayıf birkaç sözü ve delili kendilerine mazeret yapıp bir köşede, kimi mal, makam, maaş, kadın, çocuk, can gibi değersiz şeylere kendilerini bağladılar ve Hak yolundan geri kaldılar. Hatta Seyyid Şerif ve Hâce Süleyman gibi yakın birkaç kişiye mektup yazıp tenbihte bulunulduysa da cevap aksi yöndeydi, ne dervişliğe, ne dindarlığa ne de ıstılahe uygundu. Hazret-i (Fazlullah) celle ismüh'ün söylediği gibi “Allah, kimsesizlerin kimsesidir” sadakallah. Onların (düşmanların) ellerinin üzerinde olan Allah'ın elinin gücü, (vr. 2b) nûr-ı kadîmin sığınağı hazretin (yani Emir Nurullah'ın), Allah onun imametini ebedî kılsın, yardımcısı oldu ve melunları mağlup etti ki kısa da olsa anlatılacaktır.

Hazret-i Emir'i bu fakirle birlikte yakalayıp Mazenderan'dan aldılar, o melun (Şahruh) Dârü'ş-şeytanet'ten (yani Şeytan'ın yurdu Herat'tan) Kazahun (Karakoyunlu) Türkleriyle savaşmak için ayrılmıştı, Guyân (Cuveyn de denir) vadisine ve Bahrabad'a geldiklerinde bizi o melunun askerlerine teslim ettiler. Divan emirleri meclis kurdular ve bizi çağırttılar. Aralarında Emir Alike²³, Emir Firuzşah²⁴, Şeyh Lokman²⁵, Hâce Pir Ahmed Vezir²⁶ ve diğerleri söze başladılar:

— Mirza'yı bıçaklatmak için neden birini gönderdiniz?

Hz. Emir cevap verdi:

— Biz kimseyi göndermedik ve bu iş bizim emrimizle yapılmadı. Bu olay olduğu zaman biz Tebriz'den on günlük uzaklıktaki Bitlis ve Kürdistan taraflarındaydık. Bizim hakkımızdaki bu söz yalan ve iftiradır.

Emir Firuzşah:

— Seyyid Şehristanî, Sari'den Mirza'nın divanına mektup gönderdi. Orada “Tebriz'e gittim ve Emir Nurullah'ın sohbetine katıldım. Zaviyelerinde, ben ve Hâce Seyyidi Muhammed birçok insanın da olduğu sohbetine katıldık. (vr. 3a) O, ‘Mirza Şahruh aleyhi'l-la'ne'yi bıçaklatmak için birini gönderdim. Bir daha göndereyim, bu sefer işini bitirsinler.’ diyordu.”

Emir cevabında:

— Tebriz'e doğru gidiyorsunuz, oraya ulaşınca Hâce Seyyidi Muhammed'den teftiş edin. O ne derse biz onunla yetinelim. Eğer Mevlana Fazlullah'ın bir çocuğunun günahı ispatlanırsa, saçımı traş etmiş, tırnaklarımı kesmiş ve abdest almışım şehid olmaya hazırım geri durmayın.

Emir Firuzşah:

— Günah bu değil, günah odur ki siz birini göndererek Mirza'ya kastetmişsiniz.

23 Alaüddin Alike Kökeltaş (ö. 844/1440).

24 Celâleddin Firûzşâh.

25 Emir Şeyh Lokman b. Emir Cihangir Barlas (ö. 841/1437).

26 Gıyaseddin Pir Ahmed (ö. 857/1453).

Hazret-i Emir:

— Eğer şeriate göre benim bu işi yapması için birini gönderdiğimi ispatlarsanız her ne kısas olursa, uygulayın.

Bizim hakkımızda asılsız şeyler söyleyen o melun itiraz etti:

— Siz, Mirza (Şahruh) ile Damgan ve Simnân'da savaşmak için otuz bin kişiyi silahlandırdınız. (Timurlu Mirza) İskender onunla ön cepheden savaşırken siz de arkadan saldırıp (Mirza Şahruh'un) ordusunu hezimete uğratmak istediniz. (Karakoyunlu) Emirzade İskender, Allah onun yardımcısı olsun, (vr. 3b) Tebriz'de isyan yapmak istediğiniz için sizi Tebriz'den çıkardı. Tebriz ve Sultaniye yolunda yetmiş kişiyi öldürüp bazı kadınların karınlarını yarıp bebeklerini öldürmüşsünüz.

Hazret-i Emir:

— Hangi akıl kabul eder ki bu fakir bir zaman isyan edip Tebriz'i almak istemiş olsun. Ve bu tahtın padişahını bıçaklatmak için birini göndermiş olayım, bu tahtı ve Tebriz'i ele geçireyim. Eğer sizin aklınız bunu bir insanın yapabileceğine inanıyorsa ne hükmederseniz kabul ediyorum.

Hace Pir Ahmed Vezir, o asılsız şeyler söyleyene hakaret etti ve:

— Beytülmal bulmuş bu. Yalan sözler söylüyor, ilk iftirasında elli tenge almışlardı bir elli tenge daha alırlar.

Hazret-i Emir:

— Eğer bu durumu düzgün bir şekilde soruşturursanız iyi, aksi takdirde ne gam! Çünkü sizin ve divanınız, Onun (yani Allah'ın) divanının yanında -başından külahını çıkarıp atar- şunun (içini dolduracak) kadar ağırlığı yoktur.

Onlar:

— Sizin işinizi çözmek kolay değil. Sabretmeniz lazım. Tebriz'e gidelim, bu olayı tahkik edip gelelim. Sizin din ve mezhebimiz hakkında da (vr. 4a) bazı şeyler söyleniyor, onlar da tahkik edilsin ki ne ispatlanırsa onun üzerinden bir hüküm verilsin.

Meclis bu şekilde tamamlandı. Kalktılar ve o melun ve melunenin (Şahruh ve karısı) yanına gidip durumu anlattılar. (Kararı) Tebriz'den dönüşe bıraktılar. Hazret-i Emir'i bu fakirden ayırıp Serahs Kalesine götürdüler. Beni de Belh'teki Hinduvan Kalesi'ne götürdüler. Onların Tebriz'den gelmeleri bir sene yedi ay sürdü. Cam havalisine geldiklerinde bir kişiyi Hazret-i Emir'i getirmesi için Serahs Kalesine gönderdiler. O esnada benim için de birini gönderdiler. Ben oraya ulaşınca kadar Hazret-i Emir o melunlarla bir araya gelmiş birkaç kere mübahese yapmış. Yine onu o melunun meclisine götürdüklerinde Horasan müftüsü Mevlanazade-i Ebheri²⁷

27 *Târîh-i Habîbü's-Siyer*'de Mevlana İmâdüddin Abdülaziz Ebheri olarak anılan kişi, hacdan dönerken 18 Recep 843/3 Ocak 1440'te Şam yakınlarında Alâ köyünde vefat etmiştir bkz. Hândmîr, 1362, 4/15. Aynı cildin 349. sayfasında ise Hâce İmâdüddin Abdülaziz'den bahisle onun Mevlanazade Ebheri olarak meşhur olduğunu, Hakan-ı Mansur (Hüseyn Baykara, ö. 1506) zamanında yaşayıp Emir Nizâmüddin Ali Şir (Nevâî)'ye sunmak üzere Mişkât'ın şerhini yazdığını, o kitabın şöhret bulmasından önce ise yıllarca Şahruh Medresesi, Sultânî Medresesi, İhlâsiye Hangâhı gibi önemli yerlerde dersler verdiğini söyler. Ali Şir Nevâî'nin ise bizzat kendisi *Mecâlisü'n-Nefâis*'te Hafız Şerbeti'den bahsederken Mevlanazade Ebheri'yi de anmaktadır. Burada onun şehrin müftüsü olup rindmeşreb bir tabiata sahip olduğunu söyler. Nevâî'nin

Mevlana Nurullah²⁸, Mevlana Fasîh²⁹ kadılar ve talebeler gibi bütün medrese melunları, yecüc ve mecüc şeytanları, o mecliste hazır bulunmuşlar. O melun, elini kaşına götürerek sormuş:

— Söyle bakalım bu hangi harftir?

(vr. 4b) Hazret-i Emir:

— Bu sözün sahibi olan buyuruyor ki harfler otuz ikidir. İnsanların yüzündeki hatlar otuz iki harf sayısınınca gelmiştir.

Bundan sonra o melun medrese melunlarına dönerek:

— Bu şahısla mübahese edin.

Mevlana Nurullah:

— Vastan'da Melik İzzeddin Kürd'ün³⁰ mülkünde hamamdaydım. Mevlana Hasan'ı elbise çıkarılan yerde gördüm. Sohbet etme fırsatı buldum. Sohbet ederken, “Mevlana Fazlullah, Hazret-i İsa'dır. Gökten geldi ve zuhur etti” dedi. Bu söz küfürdür ve onların itikatları budur ve bunlar kafirdirler ve öldürülmeyi hak ediyorlar.

Hazret-i Emir:

— Benden duyduğunuz şeylerle yargılayın beni, başkasının sözünün benimle ne alakası var?

demiş ve o melunun sözü geçersiz olmuş. Ondan sonra o koca melun, inatçı şeytanın tohumu (Şahrüh) yüzünü Hazret-i Emir'den yana çevirerek:

— Sen bunlara soru sor, onlarla mübahese et.

Hazret-i Emir:

— *Yaş ve kuru (hiç bir şey) müstesna olmamak üzere hepsi apaçık bir kitabdadır* (En'âm 6/59) *Biz, her şeyi apaçık bir kitapta bir bir kaydetmişizdir* (Yasin 36/12) *büyük küçük hiçbir şey bırakmadan* (vr. 5a) *hepsini saymış dökmüş* (Kehf 18/49) nass-ı kelimadadır. Namaz da Peygamberin şeriatında küllî bir emirdir, hadiste geçtiği gibi “Kulun hesaba çekileceği ilk şey namazdır” ve “Bilerek namazı terk eden kafirdir”. Hazret-i imamul müttakin “Namaz dinin direğidir” demiştir. O halde böyle küllî bir emirin, küçük olsun büyük olsun (her şeyin geçtiği gibi), Kuran'da geçmesi lazım. Namaz ise on yedi ve on beş münhasırdır. Siz ulemasınız, bunun nerede ve nasıl olduğunu bilmeniz gerekir.

aktardığı anektoda göre, Ebherî ile Hafız Şerbetî birlikte içki içmekteyken Babür Mirza (Baysunkar oğlu, ö. 1457) yanlarına gelip Hafız Şerbetî'den bir beyit okumasını ister. O da Hafız-ı Şirazî'nin

در دور پادشاه عطابخش جرم پوش

حافظ قرايه کش شو و مفتی پياله نوش

beyitini okur. Babür Mirza, Hafız Şerbetî'nin bu hazırcıvaplığından memnun kalarak ihsanda bulunur. Nevâî, 2001, 1/136.

28 Bu şahıs, Mevlânâ Ziyâeddin Nurullah el-Harezmi olabilir... Şahrüh dönemi ulemâsındandır. Yıllarca Herat Camii'nde imam-hatiplik yapmıştır. 838 yılındaki Taun salgınında vefat etmiştir. Bkz. Hândmîr, 1362, 4/13.

29 *Mücmelü'l-Tevârih* yazarı Fasîhî Hâfî (ö. 845/1441).

30 Melik İzzeddin (ö. 828/1425), Van ve Vastân'ın idaresini elinde bulunduran valilerden biridir. Bkz. Kazvinî, 2001, 148–149, 343 ve Aka, 1992, 82–83, 117, 120 ve 127. Mektupta (واستان) olarak yazılan yer, bugün Van olarak bilinen şehirdir. O şehre Vastan dendiğini oradaki kaleye de Van dendiğini *Nüzhetü'l-Kulûb*'dan öğreniyoruz. Bkz. Müstevfî, 1381, 155.

Hepsi sükut etmişler. O melun (Şahruh):

— Soru bu, cevap verin.

Onlar yine sükut etmişler. Üçüncüsünde Mevlana Nurullah:

— Şeriatın bildiğimiz birçok konusu olduğu gibi bilmediğimiz de birçok konusu vardır. Kendisi cevap versin.

demiş. O melun (Şahruh) Hazret-i Emir'e:

— Sen kendin cevap ver.

Hazret-i Emir:

— Namaz ibadetin aslıdır. Kalam (yani Kuran'ın kıraatı) olmadan da namaz olmaz. Kuran'ın aslı müfreddir ve onun da aslı on dört harftir ve üç harf, bu on dört harfin zımından ortaya çıkar, hepsi on yedi olur. Hazarda (kendi yaşadığı şehirde bulunma) namazı (vr. 5b) bunların sayısınca kılarız.

Mevlana Nurullah:

— *Keşşaf* sahibi (Zemahşeri) bunu saymış ve on dört olduğunu söylüyor. Sen on yedi olduğunu nereden çıkardın?

Hazret-i Emir:

— Bu on dört harf telaffuz edildiği zaman ortaya çıkan üç harf vardır ve *Keşşaf* sahibi bunu görmemiştir. Şöyle ki; sad'dan dal, elif'ten fe, nun'dan vav ortaya çıkar. Bu on dört harf okunduğu gibi yazıldığında, yeni harf olarak, bu üç harften başka harf ortaya çıkmaz. Kuran da yirmi sekiz harften mürekkebdir. Bundan, hazardaki namazın rekatleri sayısınca gelen surelerin evvelindeki bu on yedi harfi çıkardığımızda on bir kalır, on bir rekat sefer namazı onların sayısı kadardır. Tekrarsız olarak lamelif, dört harftir ki arap dilinde olmayan ve peygamberimize inen kalam dışındaki diğer semavi kitaplarda olan dört harf (mukabilinde)dir; pe, çe, je, ge'dir. Bu dördü, surelerin başında gelmeyen o on bir ile toplarsak on beş olur ve Cuma [gününün beş vakit] namazı onların sayısınca olur. Kuran'da gelmiştir *Biz bir âyeti değiştirip yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman* (Nahl 16/101) *Biz bir âyetten her neyi nesheder veya unutturursak, ondan daha hayırlısını yahut mislini getiririz* (Bakara 2/106). İbadetin aslını (vr. 6a) Kuran'ın aslının sayısında bulduk. Hikmet-i ilahi buna uygun olsa gerek.

Mevlana Nurullah:

— Bu ne kadar mühmedir, bu anlatılanlar hangi kitapta vardır?

Hazret-i Emir:

— Bu (söylediklerim) küfür de değildir. Eğer bunlar anlamsız ise, siz bilinen şeklini söyleyin.

Mevlana Nurullah:

— Biz bilmiyoruz ancak senin söylediğin de değildir.

Hazret-i Emir:

— Ya on bir, on beş ve on yediye uyan Kuran’a da uygun olan bir şey söyleyin veya söylediğimi kabul edin. Mübahesenin adabında iddiacının sözünü duyulmamış diyerek hem reddetme hem de başka bir açıklama getirmeme yoktur. Ya budur, senin dediğin değildir diyerek açıklama yapın yoksa benim yaptığım izahı, başka bir delil buluncaya kadar kabul edin.

Hepsi sükut etmişler. Emirlerden başka biri, Hazret-i Emir (Nurullah)’a işaret edip:

— Kalk oda tarafına git.

Hazret-i Emir kalkıp gidince o melun (Şahruh), Mevlana Nurullah ve diğer melunlara dönerek:

— Ey kara yüzlüler. Siz “Bir celsede onu tekfir (vr. 6b) ve ilzam ederiz, katline ferman veririz” demediniz mi? Ona karşı hiç bir şey ispat edemediniz. O kötü bir şey de söylemedi, size soru sordu cevap vermediniz. O cevap verdi siz kabul etmediniz.

Hazret-i Emir’i, (Karakoyunlu) Emirzade İskender’in veziri Hacı Nureddin melunun oğlu Hacı Gıyaseddin; Hacı Zeyneddin Kazvinî’nin torunu ve Hacı Şeyh Ali’nin oğlu olan Bushak³¹ (metinde Besihak) ile, ki bunlar Alâu’l Melik’in³² yakınlarından, mübaheseye götürmüşler. Onlar dizleri üzerinde gelerek: “Biz şahidiz ve şahitlik ediyoruz ki bu Seyyid Nurullah, Emirzade İskender’in meclisinde ‘Ben, Mirza Şahruhu lanet onun üzerine olsun bıçaklatmak için birini gönderdim. Timur, Miranşah ve Şahruh ve tüm Çağataylar kafirdir’ dedi. Onlar Miranşah melunu (bu ifade mektup yazarına ait olsa gerek) öldüren kılıcı altınla kapladılar ve onu öpüp tazim ediyorlar.” demişler.

Bunun üzerine o melun (Şahruh), kendi emirlerine:

— Ey emirler dinleyin bakın neler söylemiş.

Hazret-i Emir:

— Sultan Gazan Mirza³³ buradadır. O halimize ve sözlerimize vakıftır. O memlekette İskender’in ve başkasının sohbetinde ne söylediysem o bilir veya duymuştur. O ne derse kabulümdür.

(vr. 7a)

O melun (Şahruh):

— Evet, Sultan Gazan’dan sorun, o bilir.

Gidip Sultan Gazan’dan sormuşlar. “Biz hiç böyle sözler işitmedik. O memlekette onlar hakkında bu gibi sözler duymamışız.” demiş.

O şahitlik batıl olmuş ve Hazret-i Emir:

31 İsmail Aka’nın okuyuşunu kabul ettik. Ebu İshak şekli de muhakkak kullanılmıştır.

32 Hacı Ebu’l Mekârim Alâu’l Melik. Bkz. Hândmîr, 1362, 3/145-146. Metinde: “Ali el-Melik”.

33 Sultan Gazan, Karakoyunlu Yusuf’un yeğenidir ve onun ölümünden sonra bir süre Mirza İskender’in yanında durduktan sonra, aynı Cihanşah gibi Şahruh’a tabi olmuştur. Elimizdeki kroniklerde onun Şahruh’a bağlanması tarihi olarak C. Ahir 838/Şubat 1435 zikredilir, yani Şahruh’un üçüncü Azerbaycan seferi sonrası... Aka, 1994, 151–152. *Ahsenü’l Tevârih*’e göre bu olay Zilhicce 838/Temmuz 1435’de gerçekleşmiştir, Rumlu, 2006, 212. Ancak elimizdeki bu mektupta anlatılan olaylar Şahruh’un ikinci Azerbaycan seferinden dönüşüne tekbül ettiğini de belirtelim.

— Bu şahitlik edenlerin düşmanlıkları ortadadır. Biz Tebriz’deyken onların evinde kaldık ve birkaç kere bu fakirden incinmişler. Hacı Nureddin’in oğlu ile de Tebriz’de hükümet işleriyle ilgili konularda aramızda düşmanlık oldu. Tüm Tebriz halkı bundan haberdardır. Teftiş buyurun.

Allah’ın fazlıyla o düşmanlık def olmuş, meclis sonlanmış. Herkesin dağılmasını ve kesin bir karara varacakları diğer bir meclis için bu fakiri Belh’ten getirmelerine karar vermişler. Neticede bu fakiri Belh’ten ayaklarında ağır prangalarla getirdiler; eğer tarif etmek gerekirse ve bu mektubun yazarından sorarlarsa, o prangalar sanki devenin üzerine tahtirevan oturtulmuş gibiydi. O prangaları bu fakirin ayağından çıkardıkları zaman, “tarttık Daru’ş-şeytanet olan bu Herat taşıyla yirmi yedi men ağırlığındadır” dediler. (vr. 7b) Adem’den beri kimsenin böyle bir şey görmediğini söylediler. Görenler şaşırды. Hapsedildiğim günden kurtulduğum zamana kadar yedi tane pranga taktılar ve çıkarttılar ve yenisini koydular. Her biri farklı ağırlıktaydı.

Sonuç olarak, bu fakiri Dâru’ş-şeytanet Herat’a getirdiklerinde o melun (Şahruh), “Onu da biraderinin yanına götürün, hallerini teftiş edin” diye emretti. Bu fakiri Herat Kalesi’ndeki içkaleye Hz. Emir’in yanına götürdüler. Bu fakir, Hazret-i Emir’i görmekle müşerref oldu. Bir Cuma günü, yeni inşa edilmiş olan melune Gevherşad medresesinde heyet kurdular. O büyük melun (Şahruh) da namaz için medreseye gelmişti. Ayak takımından asillere kadar, küçüğü büyüğüyle bütün Heratlılar da orada toplanmıştı. Kadılar, mevlanalar, seyyidler ve halktan yaklaşık yirmi otuz bin insan oradaydı. Bu fakirle birlikte Hazret-i Emir’i aldılar o meclise götürdüler. Niyetleri, bu işi tamamlamaktı. Cellad, kılıç ve bizi ölüme götürececek her şey hazırlanmıştı.

Şehirde kötü mezhepli, mülhid, kanlı fedayi iki kafirin getirildiği ve öldürüleceği ilan edilmişti. Kadın erkek herkes seyretmeye gelmişti. (vr. 8a) Medreseye ulaştık ve içeri girdik. Orada dehşet bir izdiham gördük; Emir Alike ve Emir Firuzşah oturmuş, Muhammed Derviş³⁴ ve Emir Firuzşah’ın kardeşleri Hand Şah ve Mahmud Şah³⁵ ve Mevlana Lütfullah Sadr³⁶, kadılardan Kadızade Ebherî, Mevlana Nurullah ve Mevlana Fasih ve diğerleri... İlk olarak sordular:

- Mezhebiniz nedir?
- İmam Şafi’î’nin mezhebi.
- Dininiz nedir?
- Muhammed Mustafa’nın dini.
- Hangi millettensiniz?
- İbrahim milletinden.
- Kıyamet, haşr u neşr, azab ve rahat, hesap ve kitap hakkında ne dersiniz?
- Haşr u neşre ve kıyamet ve diğerlerine, Allah ve Resulün buyurduğu gibi, bir kıl kadar fark olmadan, imanımız vardır.

Emir Firuzşah:

- Dört kişi geldi ve sizin, “şarap helaldir” dediğinizi söyledi. O melunun yanında böyle dediler.

Hazret-i Emir:

- Şeriat cihetiyle ve doğru şahitlikle ne ispatlanırsa kısas için hazırım.

34 Muhammed Derviş (ö. 1433) Herat darugası, idari amiri.

35 Firuzşah’ın kardeşlerinden Hand Şah ve Mahmud Şah, ilki ölünce ikincisi, sırasıyla İsfahan hakimliği yapmışlardır.

36 Vezir Mevlana (Celâleddin) Lütfullah Sadr (ö. 842/1438).

Emir Firuzşah, Mevlana Nurullah'a dönerek:

— Bu seyyidler hakkında ne diyorsun? Her söylediklerini şeriat ve ıstılahla söylüyorlar.

Mevlana Nurullah (vr. 8b):

— Ben şahidim ve şahitlik ediyorum ki bu şahıs Hurufidir. Onun babası Hurufi idi. Hurufilik mezhebi batıldır. Bunlar öldürülmeyi hak ediyorlar, kanları dökülmelidir.

Hazret-i Emir:

— Sen babamız veya annemizle ömründe hiç sohbet ettin mi veya mübahesede bulundun mu?

Mevlana Nurullah “Hayır” deyince Hazret-i Emir:

— Sen nasıl ömründe hiç görmediğin, sohbet ve mübahese etmediğin bir kimse hakkında iyi veya kötü şahitlik ediyorsun? Zira şeriatte şahitlik görme iledir.

O melun sustu. O büyük melunlardan bir diğeri:

— Onun konu hakkında bilgisi (yani görmemiş olsa da ilme'l yakîni) vardır.

Hazret-i Emir cevap verdi:

— Şeriatte hüküm bilmeye göre değildir. Hüküm *biz görünene göre hükmederiz* kaidesine göredir.

O melun da sükut etti. Emir Firuzşah, Mevlana Nurullah'a:

— Gelip bu seyyidlerin “Şarap helaldir” dediklerine dair şahitlik etmiş olan şahitler nerede?

Şahitleri istedilerse de bulamadılar.

Emir Firuzşah, Emir Alike'ye:

— Sohbeti ve meclisi erteleyelim. Diğer bir mecliste her ne şahitlik varsa, her ne durumda olursa olsun bir kere ispat edilsin ve onların işini her halükarda sonlandıralım.

Birkaç gün geçti. (vr. 9a) İştittik ki Mevlana Nurullah birkaç yalancı şahid bulup “O melunun (Şahrüh) yanında şahitlik edin, ben onların kafir ve vacibül katl olduklarını biliyorum” demiş. Bağ-ı Nev'de meclis kurdular, bu fakiri ve Hazret-i Emir'i o meclise götürdüler. Divan emirleri ve melunlar orada hazırlardı. “Gel bu seyyitler hakkında ne şahitliğin varsa yap” diyerek bir şahit getirdiler. Nahçıvanlı bir melun, diz çöktü:

— Bu Seyyid Nurullah'ın Nahçıvan'da, Mevlana İblis'in meclisinde, ölen bir kişi için verilen yemek esnasında, “Şarap helaldir” dediğine şahidim.

Hazret-i Emir sorar:

— O şehirde İslam ve Müslümanlık var mıdır yok mudur?

O şahıs “İslam şehridir” deyince Hazret-i Emir:

— İslam olan bir şehirde ki ben orada ne padişahım ne zabıtım, neden beni def etmedi kimse? Diğer taraftan ben o zaman kaç yaşında idim?

O şahıs, (Hazret-i Emir'in) aşığı yukarı on dört on beş yaşlarında olduğunu söyleyince Hazret-i Emir, divan emirlerine (vr. 9b):

— Küçük yaşında bir şey söylemiş, kemale erince öyle düşünmüyor ve ağzından benzeri sözler çıkmamış bir kişi hakkında kesin olarak ne buyuruyorsunuz?

Emir Firuzşah şahitlik eden meluna, Mevlana Nurullah'a ve diğerlerine:

— Bu şahitlik geçerli değildir. Biri küçüklüğünde bir şey söylemiş şimdi ise akli kemale ermiş, o küçükkken söylediğinden dolayı sorumlu tutulamaz. Eğer başka şahit varsa getirin.

Ne kadar istedilerse de bir şahit bulamadılar ve kimse şahitlik etmedi. Mevlana Lütfullah Sadr konuşma esnasında söze başladı:

— Size seyyid diyorlar. Sizin seyyidliğiniz ve nesebiniz nasıldır?

Hazret-i Emir:

— Seyyidim ve sahihü'n nesebim. Nesebimi, Adem'e kadar biliyorum.

Mevlana Nurullah:

— Tâ Adem nebiye kadar ispat etmen mümkün değildir.

Hazret-i Emir:

— Ben Hazret-i Muhammed'e kadar ispat ederim ve sayarım. Hazret-i Muhammed de Adem'e kadar kendi nesebini ispat etmiş.

Meclistekilerin hepsi şaşırıp kaldılar, (vr. 10a) o anda kalkıp hakkımızda nihai karar vermek için otağa geçtiler. Herkes oradan çıkacak kararı şaşkınlıkla bekliyordu.

Melun (Şahruh), içeri giren kadı ve müftülere ne yaptıklarını sormuş. (Şu muhavere geçmiş) Mevlana Nurullah:

— Şahit getirdik ve onların şarap helaldir demelerini ispat ettik. Katillerine ferman verilmesi lazımdır.

Mevlanazâde-i Ebherî:

— Hiçbir şey ispat olmadı. Bu şahitlik doğru değildi. Bu şahitlik doğru olsaydı bile, seyyid olmaları hasebiyle, bu kadarcık isyanları katillerini gerektirmez.

Mevlana Nurullah:

— Katledilirler.

Mevlanazâde-i Ebherî:

— Bu şahısların seyyid olmaları hasebiyle, şarap helaldir demeleri ispat olursa bile katledilmelerinin hiç bir şekilde doğru olmadığına dair nakille delil getirebilirim.

Mevlanazâde-i Ebherî o melunun otağından çıkıp şehir tarafına doğru gitti. Divan emirleri de melül bir şekilde o melunun otağından çıktılar. Onların yanında olan Mevlana Nurullah, Emir Alike ve Emir Firuzşah'a:

— Katle hüküm veriniz.

Emir Firuzşah:

— Hiç bir şey ispat etmediniz (vr. 10b) ki biz katillerine hüküm verelim.

Hepsi toplu bir halde gittiler ve meclis sonlandı. Bizi tekrar şeytanın yurdu Herat'ın içkalesine götürdüler ve orada, Uluğ Bey'in Semerkand'dan hakkımızda kesin hükmün verileceği meclise gelişine kadar beklediler. Bir zaman sonra o melun (Şahruh) yayladaki Serahs Kalesi'ne gitti. Arkasından Uluğ Bey deccalin yurdu Semerkand'dan gelip Serahs'ta ona (Şahruh'a) katıldı. Aralarında konuşurlarken bizden de bahsetmiş.

Deccalin oğlu melun (Şahruh), oğlu Uluğ Bey'e:

— İki seyyid var, iki yıldır hapiste tutuyorum, ilm-i huruf mezhebinden. Onlara kötü mezhepli diyorlar. Her ne kadar memleketimin alimleri ve bilginleri onlarla mübahese ettiyse de, bizim bilginleri ve alimleri ilzam ediyorlar. Alimler onlara hiç bir şekilde küfür veya nameşruluk veremiyorlar, onları ne öldürebiliyorum ne serbest bırakabiliyorum, ne yapacağımı bilmiyorum.

Uluğ Bey cevaben:

— Bu nasıl iştir ki iki senedir iki kişinin hayır ve şerrine dair bir sonuca varamıyorsun. Benim yanıma gönder onları, (vr. 11a) Semerkand'ın bütün alimlerini, bilginlerini, şeyhlerini, seyyidlerini toplayayım onlarla mübahese yaptırayım. Eğer onların nameşruluğuna dair bir şey ispatlanırsa onları parçalara ayırayım.

Bu konuşmadan iki üç gün sonra Uluğ Bey Semerkand'a dönmüş. Aynı gün bir elçi gönderdiler, bizim prangalarımızı, kimsenin o güne kadar görmediği kadar ağırlaştırıp bizi Semerkand tarafına doğru yola koydular. Herkes bir şey söylüyordu. Bazısı “Sizi Amu Derya'ya atacaklar”, bazısı “sizi yolda şöyle öldürecekler”, bazısı “Semerkand'a ulaştığınızda Uluğ Bey sizi kendisi öldürecek” diyordu.

Bu sıkıntıyla bineklere bindik yola çıktık. Dervişzade Abdülvehhâb ve Derviş Necmeddin yaya olarak bizimle birlikte oldukları halde Ceyhun'a kadar gittik. Ceyhun'u geçip Semerkand tarafına ve Uluğ Bey'in askerlerine ve ordusuna ulaştık. İkinci namazından sonra (geldiğimizden) hemen haberdar oldu, bizi çağırdı. Teftiş ve mübaheseye başladı.

— Sizi niçin yakaladılar, hangi günahtan dolayı hapsedtiler?

(Cevaben) Bıçakla suikast ve şarab gibi bizim hakkımızda söylenen iftiralar (tarafımızdan) anlatıldı.

— İlm-i Huruf nedir (vr. 11b) ve onun ıstılahı ne şekildedir bana kısaca söyleyin ki ıstılahınız ne şekildedir bileyim ve onun doğru olup olmadığına hükmedeyim.

Hazret-i Emir:

— Bu ilm-i hurufun ıstılahı budur ki; ıstılah sahibi Mevlana Fazlullah buyurmuştur ki harfler otuz ikidir ve isim cihetiyle bütün varlığa ulaşmıştır; insan, hayvan, bitki, cansızların yaratılışında, ses, konuşma, hareket, sükun gibi eşyada ortaya çıkan hep bu otuz iki harf adedindedir ve bu otuz iki harften hariç değildir. Bu otuz iki harf, zât-i Hakk'ın sıfatıdır.

Uluğ Bey:

— İstilahınız anlaşıldı.

Meclis sonlandı; sert başlamıştı ancak sonunda hayra tebdil oldu, bize iyilikle davrandı ve dedi:

— Şimdi siz yoldan geldiniz, gidin dinlenin. Yarın mübahese yapalım.

Bizi, divan emirlerinden ikinci adam Emir Bayezid Pervaneci'ye³⁷ havale etti ve “bunlara iyi tazimde bulunun” dedi. Biz de hemen Emir Bayezid ile çıktık ve evine gittik. (vr. 12a) Orada Uluğ Bey'in “Ben bu seyyidden harfler ilmini öğreneceğim, ondan ders okuyacağım. Eğer öğretmezse ve saklarsa kılıç zoruyla harfler ilmini bana olduğu gibi öğretmesini emredeceğim” dediği söylendi. Hazret-i Emir cevabında, “Bin bir ricayla öğrenilen ilmin ne kadar bir etkisi var ki, kılıç zoruyla öğrenilen ilmin bir etkisi olsun” dedi. Hazret-i Emir'in bu cevabı Uluğ Bey'in kulağına gitmiş olacak ki sabah olduğu zaman birisini “acele gelsin” diye gönderdi. Birçok insan bundan vehme kapıldı ancak Allah'ın fazlının himmet ve inayetiyle aksi oldu. Mübahese başladı ve Uluğ Bey:

— Siz harflerin otuz iki olduğunu söylediniz. Oysa otuz iki değil otuz üçtür.

Hazret-i Emir:

— Otuz iki olduğu malumdur, diğer harf hangisidir?

Uluğ Bey:

— O, Hitay ehlinin dilinde olan bir harftir.

Hazret-i Emir:

— Sizin buyurduğunuz bu harf *vâv-ı meksur*dur. Eğer üç harekeyle (sessiz harfleri okumamıza yarayan üç sesli harf) harfleri hesaplasak doksan altı olur.

Uluğ Bey:

— Hayır bu harf başka bir harftir. *Vâv*la yazıyorlar (vr. 12b) ama üzerine üç nokta koyuyorlar.

Hazret-i Emir:

— Bunu destekleyen şöyle bir delilimiz vardır, denmiştir ki:

Otuz iki harften ve lamelifin lâsından

Otuz üç yaşındaki yaşlı genç oldu

Birçok söz söylendi ve oradaki tüm alimler, seyyidler ve Şehr-i Sebz'in kadıları ilzam oldular, sustular. Kimsede söz söylemeye mecal kalmadı. Uluğ Bey bize iyi davrandı ve “eve doğru gidin” dedi. Biz kalktık, giderken arkamızdan:

— Eğer bir kimse harfler ilmini ve bütün ilimleri iyi biliyorsa ben de ondan harfler ilmini öğrenebilirim (değil mi!).

O gün meclis tamamlanmış oldu. Diğer bir gün bütün ulema ve seyyidlerin hazırlanmasını istedi ve yine otuz üç harf olduğunu ispatlama sadedinde mübahese başladı.

37 Emir Bayezid Pervaneci hakkında bkz. Semerkandî, 1372, 4/658.

— Siz harflerin otuz iki olduğunu söylediniz oysa Hitay yurdunda kullanılan başka altı harf var. Hitay ehli onları konuşurken telaffuz ediyorlar.

Hazret-i Emir:

— Peki bakalım görelim bizden önce bu harfler otuz iki mi sayılmış yoksa daha fazla mı...

Uluğ Bey:

— Bakalım, iyi olur.

Hazret-i Emir:

— Mevlana Celaleddin Rumi'nin sözü delil olur mu olmaz mı?

Uluğ Bey:

— Olur, o bilgin bir kimsedir. Onun sözüne itibar edilir. (vr. 13a)

Hazret-i Emir:

— O buyurmuştur ki:
*Otuz iki gibi her yerdeyim
Hem aşağıda hem yukarıdayım*

diğer bir yerde de buyurur ki:

Ben kimim, ben kimim, ben sekiz ve dört ve yirmiyim

O da otuz iki saymış.

Kabul etti ve bizi daha bu yönde başka söz söylemedi. O meclis de bu şekilde sonlandı. Diğer bir meclis kuruldu bizi çağırıldılar. Kadızade-i Rûmî³⁸ ve diğer bilginler oradaydılar.

(Uluğ Bey):

— Mehdi hakkında ne diyorsunuz?

Hazret-i Emir:

— Mehdi hakkında üç hadis rivayet edilmiştir. Görünüşte her biri birbirleriyle zıttır. "Hangisidir?" diye sorunca Hazret-i Emir cevap verdi: Birisi, "İsa b. Meryem'den başka mehdi yoktur", diğeri "Mehdi benim soyumdan ve Fatıma'nın evladındandır". Eğer İsa, Mehdi ise, o babasızdır, Fatıma'nın evladının ise hem babası hem annesi vardır. Bir diğer hadiste de "Mehdi o kişidir ki doğru yolu gösterir" deniyor. Şimdi bu üç hadis birleştirilebilir mi?

Çok mübahese yapıldı, düşünüldü ve bir neticeye varamadılar. Uluğ Bey:

— Belki iki mehdi vardır?

Hazret-i Emir:

— Eğer her ikisi de birbirleriyle muvafık olacaklarsa neden iki tane olsun, bunlardan biri abes olur. Eğer her biri (vr. 13b) farklı bir çeşit hükümde bulunursa burada da sorun ortaya çıkar. Biri, ömür ve hayat ister, öbürü ölüm; biri bir şahsın kurtuluşunu öbürü helak olmasını... Fesada sebebiyet verir. Oysa sadık haberlerde gelmiştir ki o, nizam-ı alem için gelecektir. Eğer Mehdi bir kişidir dersek bu durumda bu iki sıfat nasıl ona ıtlak olur?

38 Dönemin meşhur matematik bilgini Bursalı Kadızade Rûmî (ö. 840/1436).

Sorun bu şekilde ortada kaldı. Uluğ Bey sordu:

— Mevlana Fazlullah, felekler ve yıldızlar hakkında ne buyurmuştur?

Hazret-i Emir:

— Hz. Risalet hakkında bir hadis nakledilmiştir ki Allah, ona "Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım" buyurmuştur. Mevlana Fazlullah şöyle buyurur; Eğer Hz. Muhammed'in vücudunun üç yüz altmış eklemi ve her eklemdeki et, deri, damar ve siniri, ve vücudundaki on iki delik göklerin hilkatine muvafık olmasaydı, asumanları, derece ve dakikalarını bu şekilde yaratmazdım.

Uluğ Bey:

— İnsan vücudunda dokuz delik vardır. On iki olduğunu nereden çıkardın?

Hazret-i Emir:

— İnsanlar burada, delikleri de burada sayalım. Yedi delik yüzde, iki delik avret bölgesinde (ön ve arka delikler) saydılar (vr. 14a) dokuz oluyor. Diğer üç delik hangisi?

Hazret-i Emir:

— İki memede ve bir de göbekte.

Uluğ Bey:

— Kadınların memesinde delik vardır.

Hazret-i Emir:

— Erkeklerde de vardır. Küçüklüklerinde memelerinde delik olur ve süt gelir.

O mecliste birçok kadın da vardı. Böyle olduğuna ve bunu tecrübe ettiklerine şahitlik ettiler. Göbekte de delik vardır ancak sonradan insan marifetiyle kapatılmıştır.

Uluğ Bey kabul etti ve dedi:

— Bakın on iki deliğimiz varmış da haberimiz yokmuş. Vücutiye (Vahdet-i vücudçuluk) hakkında ne diyorsunuz?

Hazret-i Emir:

— Vücutiyecilerden sorun.

Uluğ Bey:

— Vücutiyeciler kimlerdir?

Hazret-i Emir:

— Seyyid Kasım ve Seyyid Nimetullah ve diğerleri gibi...

Uluğ Bey:

— Seyyid Kasım benim yanımda vücudî değilim ve vücudî mezhebinden değilim diye yemin etti.

Hazret-i Emir:

— Vücutiye mezhebinin bizimle alakası yoktur. Biz ve onların arasında birçok ihtilaf vardır.

Meclis bu şekilde tamamlandı. Ramazan ayında diğer bir gece orada oruç açmak için bizi çağırdı. Birkaç mübahese esnasında Hazret-i Emir'e:

— Kara Yusuf'un yanında şarap (vr. 14b) içmişsin, neden böyle yaptın?

Emir bir şey yiyordu ve ağzında lokması vardı durakladı. Uluğ Bey sözüne devam etti:

— Kötü bir şey yaptım de.

Katip (yani Emir Gıyaseddin):

— Evet kötü bir şey yaptık.

Hazret-i Emir:

— Kötü bir şey yapmadım.

Uluğ Bey:

— Nasıl?

Hazret-i Emir:

— Şundan dolayı ki o padişah cahildi ve böyle emretmişti. Eğer itaat etmezsek öldürülmekten korkuyorduk.

Uluğ Bey sustu ve birçok konuşma geçti ve meclis sona erdi. Tüm bu buluşmalarımız arasında Uluğ Bey, o melun ve meluneye (Şahrüh ve Gevherşad'a) üç mektup gönderdi:

"Bu seyyidlerin din, mezhep ve seyyidlikleri hakkında şeriate aykırı hiç bir şey bulmadık. Onların bu işte hiç günahları yoktur. Eğer başka suçları varsa gösterin".

O melunlar cevap gönderdiler:

"Onların günahı çeşit çeşittir biri de din ve mezhep cihetiyledir, onları katlet."

Uluğ Bey cevap gönderir:

"Ben onlarda bir günah görmedim ki öldüreyim. Eğer uygun gördüğüm karara rıza gösterirseniz ben onlara hilat giydireyim ve vatanlarına dönmeleri için izin vereyim veya her birini bir tümenin başına getireyim, göz kulak olayım."

Cevap gönderirler:

"Öldürmen gerekir. Veya onları birbirinden ayır; birini Endekan'da³⁹, (vr. 15a) öbürünü Sayram'da ölünceye kadar hapiste tut."

Uluğ Bey cevap verir:

"Ben ne celladım ne de zindancı. Eğer benim uygun gördüğüme uymuyorsanız siz

39 Bugünkü bilinen ismiyle Andican.

bilirsiniz. Öldürürseniz de sizin bileceğiniz bir iş. Zindana atmak istiyorsanız, dünyanın en sağlam kalesi olan Süleymanî Kalesi elinizde, orada tutun."

Onlarla olan bu kızgınlığından dolayı bizi bir elçiyle birlikte Semerkand'dan Herat'a gönderdi; on iki günde ulaştık. O meluna Uluğ Bey'in bizi gönderdiği haberi ulaşınca herkes "bu seyyidler bütün Semerkand ehlini ilzam etmişler, Uluğ Bey onları beğenmiş ve onlara mürid olmuş, onlara talebelik yapmak ve onlardan harfler ilmini öğrenmek istemiş" diye konuşmaya başladı. Bunun üzerine bütün düşmanların canı sıkıldı. O büyük melun (Şahruh), "Hace Nasrullah'ın kardeşi ve oğlunu kuyudan çıkarıp şehrin iç kalesine götürün ve o iki kardeşi oraya atın" diye emir verdi. Geldiler bizi kalede bir kuyunun başına götürdüler. Nasrullah Hâce'nin kardeşi ve oğlu oradaydı. Onları çıkardılar ve bizi herkesin huzurunda o kuyuya atmak istediler.

Hazret-i Emir ve bu fakir söze başladık:

— Ey asker, biliyorsun ki biz iki seyyidzadeyiz, bu kuyuya mı layıkız?

O:

— Hayır.

Hazret-i Emir: (vr. 15b)

— Başladığınız işi tam bitirin, bugün Muharrem'in üçüncü günüdür, madem bizi bırakamıyorsanız ortadan kaldırın da atamız gibi şehid olalım.

Bizi kuyuya indirdiler ve gittiler. O melunun yanına ulaştıklarında "sana ne söylediler" diye sorunca asker, aralarındaki konuşmaları aktarmış ve susmuş. Şahruh "Kendi yaptıkları iş ayaklarına dolaştı" demiş. O kuyuda altı gün kaldık. Birçok hal yaşadık, buluşunca anlatırız.

Altı günden sonra bizi kuyudan çıkardılar. Kirmanın reisi Kanaşirin (metinde Anaşirin), Kirman'a gidiyordu bizi de, Süleymanî Kalesine hapsedmesi için ona teslim ettiler. O melun (Şahruh) o esnada, "Ben yaşadığım sürece onlar tutuklu kalacaklar" diye tembihlemiş. Bizi Kirman'a getirdiler. Kanaşirin bütün ulemayı topladı ve mübahese yaptık. Tek bir görüş etrafında toplanamadılar; Bazıları muhabbet ve birlik gösterdi, bazıları da şiddetli düşmanlık... Ancak sonuçta düşmanlar yenildiler ve zelil oldular. Kirman'da bir ay kaldık. Rebiülevvel'de bizi Süleymanî Kalesine götürdüler ve zindana attular. (vr. 16a) Aklın dili onu vasfetmekten acizdir ama bir gün onun vasfı duyulur.

Şüphesiz, Fazl-ı ilâhînin inayetiyle bir kişi bizi kurtarma amacıyla ortaya çıktı. Birçok hazırlık yaptı, tedbirler aldı ki onun mertebesine öncekiler ve sonradan aramıza katılanlar gıpta etmelidir. Alemlerin rabbi Allah'ın fazlı (Fazlulah-ı rabbu'l-âlemîn) onun bu işi yapmasını murad etmişti. Onun kemalinin, büyüklüğünün ve meşrebinin ve istidat ve iki cihan devletinin vasfını nasıl yapayım?

Gece ve gündüz var oldukça
bu ecr ve sevaba şayeste olacaktır
Kuran hakkına, fazl u kereminden
duamızı kabul etsin

Bu iş onun tarafından güzel bir şekilde yapıldı; ipi ve kimin ne yapacağını güzelce planladı. Aşağı inmek için birini gönderdi. Derviş Necmeddin kemerin

ayağına ipi getirdi onu yukarı çektik. 8 Cemaziyel Ahir Cumartesi gecesi yatış namazını birlikte kıldık. Ay, akrep burcundaydı. Bu fakir, Dervişzade Abdülvehhab ile Hazret-i Emir'i aşağıya sarkıtarak indirdik. Ben Abdülvehhab'ı aşağıya indirdim sonra da bu fakir aşağıya indi. Ben ipten aşağı inerken tam yarı yolda ipe dolandım, çok (vr. 16b) zahmet çekerek kurtuldum, ipten ellerim kesildi. Yaşayacak günlerimiz varmış, o aziz kişinin himmetiyle hayra tebdil oldu ve selametle aşağıya indik.

O Hak dostu bizi alıp bir kuyuda yirmi iki gün boyunca sakladı. O fitne ve aramalar bitince oradan çıktık ve onun eşliğinde dokuz günde Hürmüz'e ulaştık. Birkaç gün orada kaldık. Derviş Mahmud Rumî, Mevlana İbrahim ve Derviş Şeyh ve birkaç dervişi daha Hürmüz adasında bulduk. Birkaç gün onlarla kaldık. Hazret-i Emir de bu fakir de hastaydı. Daha sonra Şiraz'a doğru yola çıktık. Melunların ortasında birçok sıkıntı ve yorgunluktan sonra sekiz ay sonunda Rebiül Ahir'de Bağdat'a ulaştık. Orada acayip bir din, mezheb ve ıstılah vaz etmiş olan Şah Muhammed'i gördük. Bize çok şefkatli davrandı. Onun enbiya ve evliyayı inkar ettiğini görünce onun iyilik ve itikatlarından nefret ettiğimizden izinsiz bir şekilde Bağdat'tan ayrıldık. *Sahifetü'l-İstihlâs*'⁴⁰ (vr. 17a) yazdığımız şu anda Bâ'ankaba'dayız⁴¹.

Niyet ve itikadımız odur ki tekrar başı, canı, rahatı, eşi ve gayrısını terk edip, malum melunlara gidip, canımızdan en ufak bir şey kalıncaya kadar; Hüseyin gibi başını bela darağacına asmadıkça ve o şerefle gururlanmadıkça kadar kimse kendi davasından vazgeçmesin ve ehliyle bir araya gelmesin. Allah bu fakirin ve Hak yolunun tüm aşık ve sadıklarının yardımcısı olsun. O Cenaba, kadın, çocuk, şeref ve namusun katımızda aziz olduğu gizli değildir. Ancak Hak yolunda, bizim gibi aşık olan için mahubun yolunda her şeyi terk etmek evladır. Bu da o cenaba gizli değildir.

Hallerimiz, sözlerimiz ve amellerimizden bir kısmını anlattık ki bu fakirlerin itikat ve icihadlarından/gayretlerinden haberdar olsunlar. Eğer evde insan varsa bir söz kafidir. Bu nedenle çok şeyler anlatılmadı, yüz bin şeyden belki biri anlatıldı ki başınızı ağrıtmayalım. Ve's-selâm hidayete tabi olanlara olsun...

(vr. 17b) Cenab-ı Hâce ve Mevlana Hüseyin ve Mevlana Muhammed'in alem-i bekaya göçtüklerini duyduk. Allah size ömür versin. Bilin ki ömre itimat olmaz. Biz tutukluyken zaman zaman öldürülme ve asılma korkusuna kapılıyorduk. Allah'ın yardımıyla kurtulduk. Bizim sülükumuza ta'n edenler âlem-i bekaya gittiler ki onlar bizim yaşadıklarımızı hiç yaşamadılar. Bu da bir tembih olsun. Ve's-selâm...

Bu *Sahifetü'l-İ(sti)hlâs* Bakube'de⁴² 16 Cemaziyel Evvel Cuma günü yazılmıştır. Sene 836.

El-muhibbü'l-müşfâk Gıyaseddin Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed el-Hüseyinî el-Esterâbâdî.⁴³

Değerlendirme ve Sonuç

Emir Nurullah ve beraberindekilerin yakalanmalarından itibaren gelişen süreci kronolojik olarak şöyle özetleyebiliriz:

40 Yani kurtuluş mektubunu. Metinde "ihlâs".

41 "Bâ'ankaba" istinsah hatasıyla Bağdat yakınlarındaki Bakube olabilir. *İstivânâme*'de aynı yer olsa gerek باغ قوپه olarak anılır (vr. 43b).

42 Metinde Bâ'ankaba". Bir önceki notlara bakınız.

43 Gıyaseddin'in bu ismi *İstivânâme* nüshasında Gıyaseddin Muhammed İbn Hüseyin İbn Muhammed Hüseyin Esterabadî şeklindedir.

Şahruh, kendisine düzenlenen 23 Rebiu's-sâni 830 (21 Şubat 1427)'daki suikasttan yaklaşık iki yıl sonra ikinci Azerbaycan seferi için 5 Recep 832/19 Nisan 1429 tarihinde Herat'tan ayrılıyor ve 27 Recep 832 (14 Mayıs 1429)'da Bahrabad'a ulaşıyor.⁴⁴ Suikastla ilgili oldukları düşünülen Emir Gıyaseddin ile Emir Nurullah da Mazenderan'da yakalanıp, Bahrabad'a gelmiş olan Şahruh'un askerlerine teslim ediliyorlar. İlk sorgulanmalarının Recep ayının sonları ile Şaban'ın başlarında gerçekleştiğini söyleyebiliriz (Mayıs 1429).

Bu ilk oturdaki iddiaların doğrulanmasının Tebriz'de yapılacağı söylenmiş ve tutuklu iki kişi bir birinden ayrı zindanlara atılmış ve Tebriz'den dönüşlerinin bir yıl yedi ay sürdüğü belirtilmiştir. Nitekim Şahruh'un Azerbaycan seferinden dönüşünde de Zilhicce 833/Eylül 1430 tarihlerinde ulaştığı Câm şehrinde Emir Nurullah Serahs kalesindeki zindandan çıkarılıp, Şahruh'un ordusuyla 8 Muharrem 834'te Herat'a dönmüştür.

Ramazan 834/Mayıs 1431'e yakın bir tarihte Uluğ Bey'in yanına Semerkand'a gidiyorlar. Zira birden fazla yapılan sorgulamaların birinde aynı yılın Ramazan ayında birlikte iftar ve sohbet ediyorlar.

Uluğ Bey'in haklarında menfi bir karar vermemesi üzerine Semerkant'tan geri gönderiliyorlar ve on iki günlük bir yolculuk sonunda Herat'a ulaşıyorlar. Orada 3 Muharrem 835/20 Eylül 1431'de kuyuya hapsediliklerini bildiğimize göre 20 Z. hicce 834/7 Eylül 1431'e kadar Semerkantta Uluğ Bey'in yanında kalmış olduklarını söyleyebiliriz.

9 Muharrem 835/26 Eylül 1431'de Herat'ta altı gün kaldıkları kuyudan çıkarılarak Kirman'a gönderiliyorlar.

Bir ay Kirman'da kaldıktan sonra R.evvel 835/Kasım 1431'de Süleymani kalesine götürülerek hapsediliyorlar.

8 C. Ahir 835 (20 Şubat 1432)'de Süleymani kalesinden kaçıyorlar.

30 C. Ahir 835 (12 Mart 1432)'e kadar yirmi iki gün boyunca bir kuyuda saklanıyorlar.

10 Recep 835 (22 Mart 1432)'te (dokuz günlük bir yolculuktan sonra) Hürmüz'e varıyorlar ve birkaç gün sonra Şiraz'a ve oradan Bağdat'a gidiyorlar. Bu yolculukları sekiz ay sürmüştür.

8 ay sonra R. Ahir 836 (Aralık 1432)'da Bağdat'a Kara Yusuf'un oğlu Şah Muhammed'in yanına ulaşıyorlar.

Bağdat'tan ayrılıp Bâankaba (?)'ya geliyorlar ve 16 C. Evvel 836 (17 Ocak 1433)'da bu mektubu yazıyorlar.

Hurufiler literatüründe Fazlullah'ın vasiyetnameleri dışında tek yazışma örneği olan bu mektup Hurufi tarihinin Şahruh ve Karakoyunlu dönemine ışık tutan en önemli belge niteliğindedir. Hurufilerin Timurlu ulema ve devlet adamları tarafından ne ölçüde tanındığına ve Karakoyunlularla ilişkilerinin boyutuna dair önemli ipuçları içermektedir.

Dönem kroniklerinin Şahruh'a düzenlenen suikastın azmettiricisi olarak aktardıkları Adudüddin ve bir grup hurufinin yakalandıktan sonra öldürülüp

44 Semerkandî, 1372, 3/390. Hâfî, 1386, 4/1117; 27 Recep 831'de Bahrabad'a gelmiştir.

yakıldıkları iddiasının gerçekte bir ilgisi yoktur. Suikastı yapan Ahmed-i Lur adlı kişinin adı ne mektupta ne de başka bir Hurufî metninde geçmemektedir. Hurufiliğine dair elde hiçbir kanıt da yoktur.

Şahruh, Uluğ Bey ve dönemin ulema ve devlet adamlarının Hurufilik hakkında en temel argümanlar da dahil olmak üzere bilgileri yoktur. Argümanlarından ve iddialarından anlaşılan tamamen Hurufiler hakkında bugüne kadar da söylenegelen ilhadlarıyla ilgili basmakalıp yargılardır. Bununla birlikte, devlet başkanına suikast gibi önemli bir suçlamanın muhatabı olan insanların, yargılanmadan haklarında kesin hüküm verilmeden öldürülmedikleri görülüyor. Ağır hapis şartları ve prangalar dışında işkence ile suç itiraf edilmediği de anlaşılmıştır.

Şahruh'un, Emir Nurullah ve Emir Gıyaseddin hakkında kesin bir hüküm verilmesi için davayı havale ettiği oğlu Uluğ Bey'in tahmin edileceği gibi zanlılarla daha insani ve onların felsefesini anlamaya çalışan bir portre çizmiş olduğu da görüldü.

Hurufilerin Karakoyunlularla yakın bir temasta olduklarının birçok emaresi bu makalede gösterildi. Emir Nurullah'ın Kara Yusuf'un meclisine katıldığı, onun oğlu İskender'in Tebriz'de Hurufilerle temas halinde olduğu bu mektubun aktardığı diğer bilgilerdendir. Yine Karakoyunlulardan Bağdat'ta Şah Muhammed'in Emir Nurullah ve Emir Gıyaseddin'e gösterdiği yakınlık dikkate değerdir.

Hurufilerin Bitlis ve Van başta olmak üzere Doğu Anadolu'da yaşadıklarına dair bilimiz vardı ancak bu mektup sayesinde güneyde Hürmüz Adası'nda dahi Hurufilerin yaşadığını öğrendik. Ayrıca mektubun muhatabı olan Mevlana Hasan isimli hurufinin, Melik İzzeddin Kürd (Şîr) zamanında Van'da bulunduğu söyleniyor.

Diğer taraftan Fazlullah'ın torunu Emir Nurullah, Şafi'i mezhebinden olduklarını açık bir şekilde dile getiriyor ki zaten Fazlullah'ın eserlerindeki fikhî ipuçlarından da bu tahmin edilebiliyordu. Fazlullah'ın Tebriz'deki tekkesinin Emir Nurullah döneminde canlılığını korumuş olması da Hurufilerin Fazlullah'ın idamından sonra dahi kaçak ve gizli bir yaşantılarının olmadığını gösteriyor.

Goethe'nin dediği gibi "Mektuplar, bir kişinin geride bırakabileceği en önemli anıtlar arasındadır."

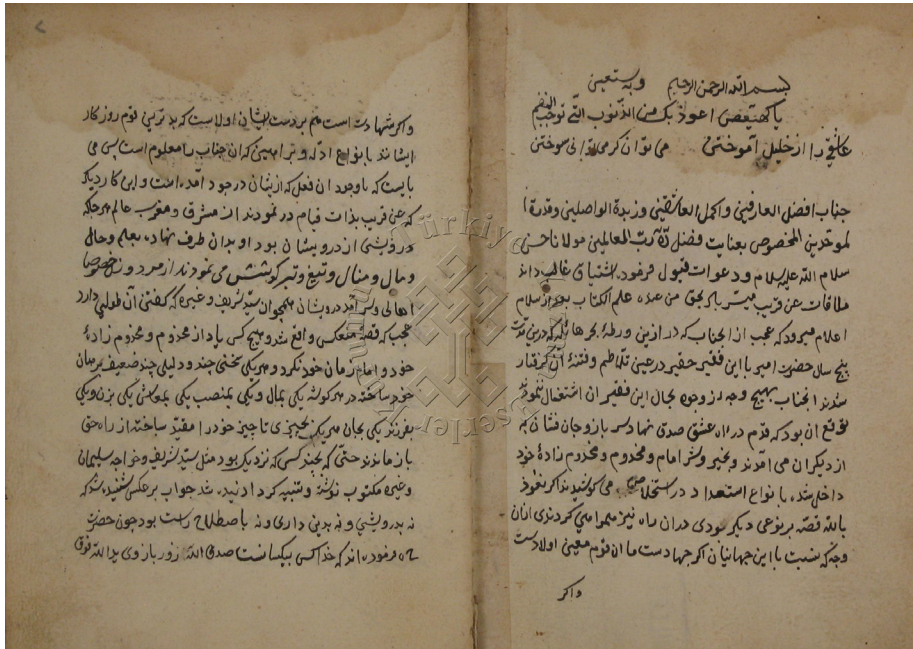
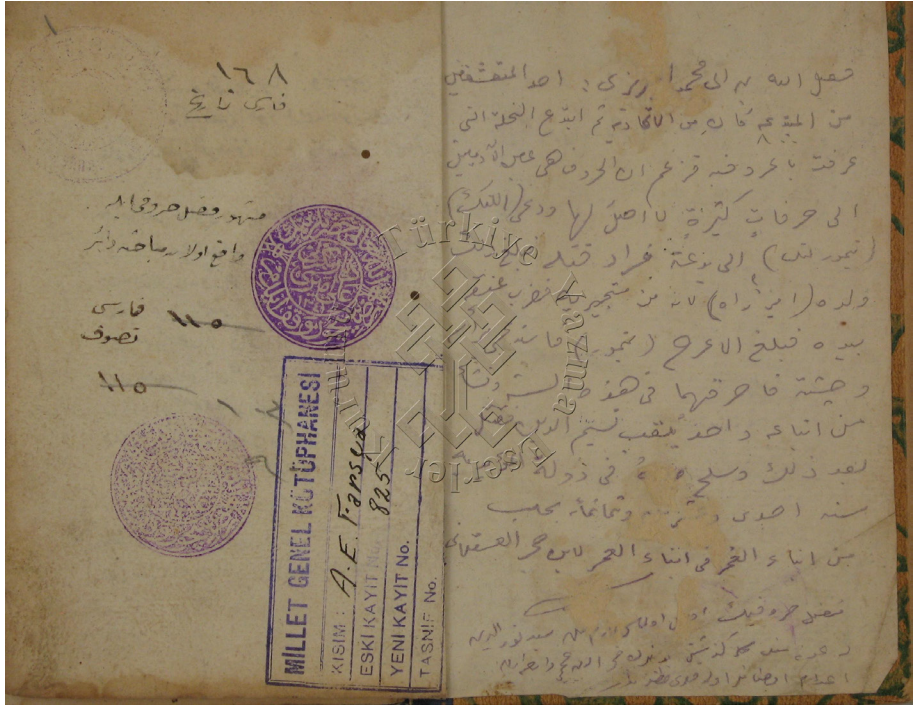
Kaynaklar/References

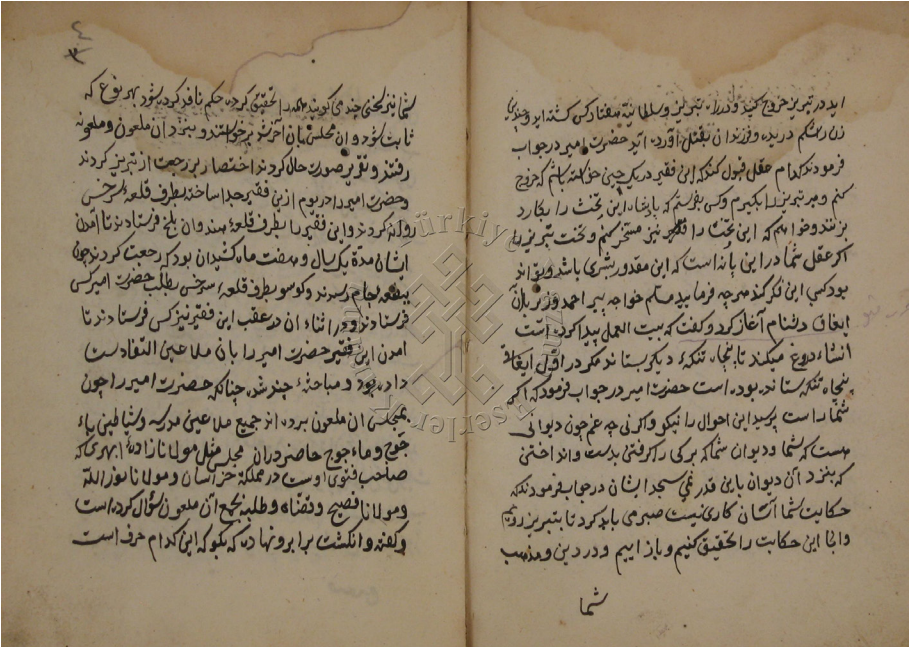
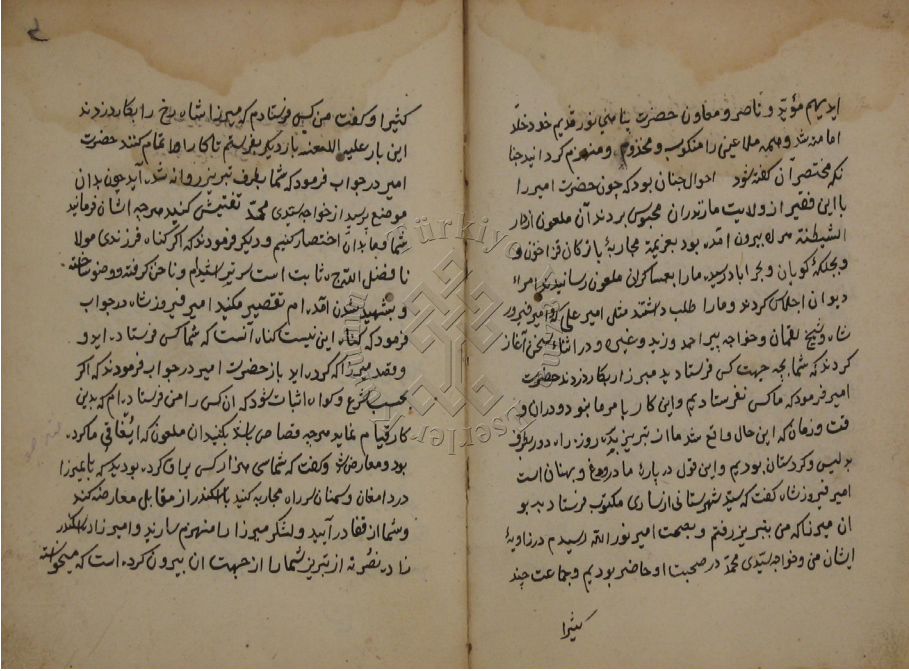
- Alyârî, Hüseyin. "Nâme-î ez Peser-i Fazlullah Hurûfî". *Dânişkede-i Edebiyat ve Ulûm-ı İnsânî* 82(1346), 175-197.
- Amoretti B.S. "Religion in the Timurid and Safavid Periods". *The Cambridge History of Iran*. ed. Peter Jackson. 610–656. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Ajend Yakup. "Hurûfiyân ve Bîdâd-i Timûrî". *Mecelle-i Keyhân Ferhengî* 61(1368), 52–54.
- Aka, İsmail. *Mirza Şahruh ve Zamanı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994.
- Aliyyü'l A'lâ. *Firâknâme*. İstanbul Üniv. Kütüphanesi Farsça, no. 1158.
- Risale*. Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Farsça, no. 1027, vr. 61b.
- Bashir Shahzad. "Enshrining Sainthood: The death and memorialization of Faḍlallah Astarabadi in Hurufî Thought". *The Muslim World* 90-3/4 (2000), 289–308.
- Basîrî-pûr, Ali. "Eş'âr-ı Bâz-mânde ez Dîvân-ı Hakikî". *Ayîne-i Mirâs* 45 (1388), 53–62.
- Binbaş İlker Evrim. "The Anatomy of a Regicide Attempt: Shâhrukh, the Hurûfîs, and the Timurid Intellectuals in 830/1426–27". *Journal of the Royal Asiatic Society* 23 (2013), 391–428.

- Çahardeh Risâle-i Fârisî ez Saînü'd-dîn Ali b. Muhammed Türke-i İsfahânî. nşr. S. A. M. Bihbahânî and S. I. Dîbâjî, Taqî Sharîf Riçâ'î. Tahran: 1351.
- Emir Gıyaseddin. *İstivânâme*. Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Farsça, no. 269.
- Emir Gıyaseddin. *Sahifetü'l-İstihlâs*. Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Farsça, no. 825.
- Gölpınarlı Abdülbaki. "Fadlallâh-ı Hurufî'nin Oğluna Ait Bir Mektup". *Şarkiyat Mecmuası* 2(1956), 37-57.
- Gölpınarlı Abdülbaki. *Hurufilik Metinleri Kataloğu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.
- Hâfiz-ı Ebrû. *Zübdetü't-Tevârih*. nşr. Seyyid Cevâdî. 4 Cilt. Tahran: Vezâret-i Ferheng ü İrşâd-ı İslâmî, 1380.
- Hâfî, Fasîh. *Mücmel-i Fasîhî*. nşr. Seyyid Muhsin Nâcî Nasr-âbâdî. 3 Cilt. Tahran: Esâtîr, 1386.
- Hândmîr. *Târîh-i Habîbü's-Siyer*. 4 Cilt. Tahran: Kitâbfurûşî-i Hayyâm, 1362.
- Hayvâvî Rûşen. *Hurûfiyye*. Tahran: Âtiye, 1378.
- Işkurt Dede. *Salâtnâme*. Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Farsça, no. 1043.
- Kazvîni, Muhammed Yusuf Vâleh İsfahânî. *Huld-i Berîn: Sections 6-7*. nşr. Mir Haşim Muhaddis. Tahran: Miras-ı Mektub, 2001.
- Kurbanof, Kandim. "Cihânşâh Hakikî". Terc. Yusuf Kocok. *Şi'r* 21 (1376), 226-229.
- Makrîzî. *Dürrerü'l-Ukûdî'l-Ferîde'fî Terâcîmî'l-a'yânî'l-müfîde*. 4 Cilt. Beyrut: 1423/2002.
- Müstevfî, Hamdullah. *Nüzhetü'l-Kulûb*. nşr. M. Debîr Siyâkî. Kazvin: Hadis-i İmrûz, 1381.
- Nevâyî, Ali Şîr. *Mecâlisü'n-Nefâis*. 2 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2001.
- Ritter Hellmut. "Studien zur Geschichte der Islamischen Frömmigkeit: Die Anfänge der Hurufisekte", *Oriens* (7), 1954 terc. H. Mu'ayyad. *Farhang-i İrân Zemîn* 10(1341), 319-393.
- Rumlu, Hasan. *Ahsenü't-Tevârih*. çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006.
- Sehavî. *E'd-dav'u'l-Lâmi'a li-ehli'l-karni't-tâsi'a*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Gaybi'l-İslâmî, 1412/1992.
- Semerkindî, Abdurrezzak. *Matla'-ı Sa'deyn ve Mecma'-ı Bahreyn*. nşr. Abdülhüseyn Nevâyî. 4 Cilt. Tahran: Pejuheşgâh-ı Ulûm-ı İnsânî ve Mütâlaât-ı Ferhengî, 1372.
- Seyyid İshak. *Hâbnâme*. Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Farsça, no. 1042.
- Sümer, Faruk. *Karakoyunlular*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1992.
- Şihyeva, Seadet. "Hurufî Ayaklanmaları". XVI. Tarih Kongresi, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015.
- Usluer Fatih. *Hurufilik; İlk Elden Kaynaklarla Doguşundan Itibaren*. İstanbul: Kabalcı, 2009.
- Usluer Fatih. "Hurufism: The Fadlallâh Family, Children, and Testament". *Iranian Studies*. Erişim 22 Temmuz 2021. <https://www.cambridge.org/core/journals/iranian-studies/article/abs/hurufism-the-fadlallah-family-children-and-testament/5EF5BD04A6BD0D21C089ADDD6C1AB3F5#metrics>

Ekler

Ek-1: Original Metin

حضرت امیر در جواب فرموده است که ایشان که صاحب این
 قولند میفرمایند که حرف و فیه کواست و خطوط در وجه انسانی
 سواست در عدد حروف واقع شد راست بعد از آن طوی
 رو با آن هلا عین مود کرده است که با این شخص بحث کنید
 مولانا نور الله در جواب گفته است که دروستان در مکه
 حکایتی ازین کرد در جام بودم مولانا حسن را دیدم در
 مجلس شام و با او مباحثه و دست داد و در بحث گفت که
 مولانا فضل الله چه حضرت عیسی است که از آسمان آمد
 و ظالم را بر او ای قول گفتی است و اعتقاد ایشان همه آنست
 و اینها همه کافران و کشتی حضرت امیر در جواب فرمود که ای
 شیخ ابراهیم و موافقانم قول در کوی بمن چه بعلق دارد قول آن
 باطل شود است بعد از آن آن ملعون بر زبان خرنشطان غیب
 بلبدر و حضرت امیر کرده است و گفته که نوازینها موان کنی و کشت
 کن حضرت امیر فرمود است که در نفس کلام است که ولا طرب
 ولا باسیر الا کتاب سبیبی و کل شیء احصیناه فی ولا یغادر
 صغیری

صغیری و لا کبیره الا احصیناه و نماز در نشیء رسول امر کفایت
 چنانکه حدیث است که اول ما با سبب به العبد الصلح و فی
 ترک الصلح عمدا مستحدا فقد کفر و حضرت امام الطریق
 میفرماید که الصلح عمدا و الا سبب امیر جنی کللی باید که
 در کلام الله باشد که این امر از صغیری با آن کبیری ضوا بعد بود
 و این نماز مضمرا است در مفسد و باز در و باز در شما که علمای
 امید باید که اندک چو نیست و کجاست همه سکوت کرده اند
 و باز آن ملعون گفته است سواست جواب بگو سید ایشان
 همه سکوت کردند اندر بار سبب مولانا نور الله بجواب سخن فرمود
 است و گفته که بسیار امور ازین است مست ما امید این بسیار
 نیست که نمی دانیم او خود جواب گوید آن ملعون گفته است
 حضرت امیر که خود جواب بگوی حضرت امیر فرمود که
 نماز اصل عبادت است و سخ کلام نماز روانست و اصل
 کلام مفرد است و اصل مفردات چارده حرفت و سه
 حرفه دیگر در ضمن آن چهارده است که مفسد است نماز حضرت

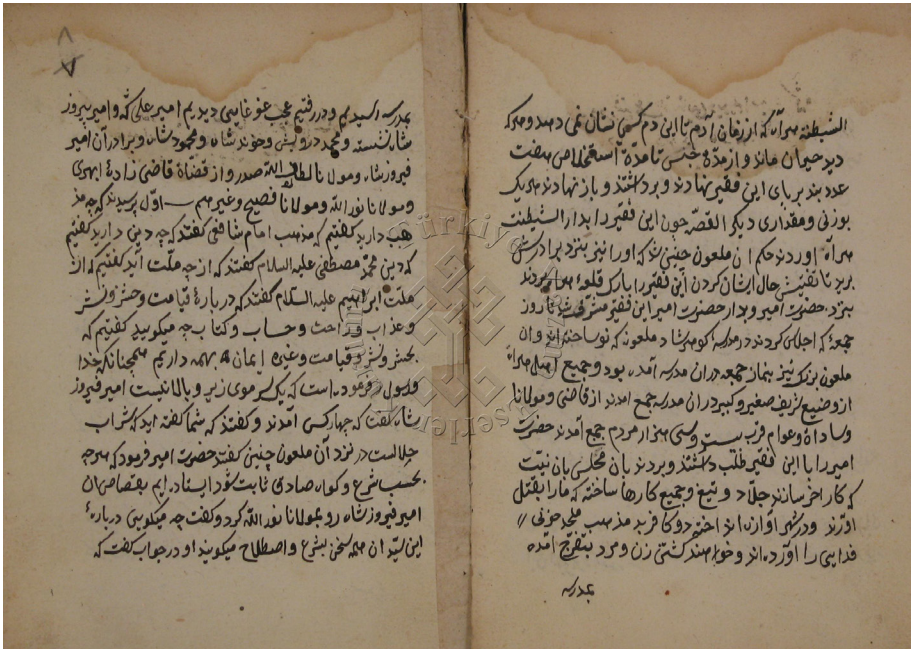
در عدد آن میگذاردیم مولانا نور الله گفته است در جواب که صاحب
 کتاف سبیبی ما ستمرد است چهارده است نوازینها کوی
 که مفسد است حضرت امیر در جواب فرمود اندک حرف در کویست
 در ضمن این چهارده حرف که آن صاحب کتاف ننویسد است چنان
 نکران دل صا دال و از الف و از نون و از ا و از اجزای این
 حروف هر چند که بخند ان می کنی بلکه اگر عینا ازین سه حرف چرتی
 دیگر پیدا نمی شود و کلام مرکبست از ست حرف چون هفت و نوا بیل
 سورا در عدد نماز حضرت فرج می کشم یازده می ماند یازده رکعت
 غار مظفر در عدد آن یازدهم و دم الف بلکه اگر چهار حرف است
 که بزبان عرب جاری نیست و در کتب سجاد و سجود کلامی
 که بیرون مانده کرده است مست که آن با جا را نکلیست
 که چون آن چهار را با آن یازده که در اول صورتها می آید است
 فقر می کشم یازده می شود و نماز جمع در عدد آن هاهمی یازدهم
 در کلام آمده است که اذ ابدلنا نیت مکافا بیه و ما شرح
 من یات او فی سببها نازت بخیر منها او غنمها اصل عبادت
 را

را در عدد اصل کلام یا فیه مطالبی می نوازند بود که حکمت الهی
 این باشد مطابقان نور الله در جواب آغاز فرمود است و گفته که
 این چه مهمال است و در کدام کتاب است و این را که فرموده است
 حضرت امیر در جواب فرمود اندک که خود نیست اگر کسی عمل است
 شما وجه مستعمل را بفرمایید او گفته است ما نمی دانیم و این
 نیست که نوی کوی یا حضرت امیر در جواب ایشان فرمود
 که با وجهی کوی موافق و مطابق که یازده و یازده و مفسد
 بلکه موافق کلام و ا کوی و جوی که من گفته قبول کن ادا بکن
 چنین نیست که بمنزله می را در نمی که مستقیم نیست و هیچ وجه
 نفع خاصی با وجهی کوی که نیست و آن نیست که بگوئید و
 اگر س و جوی که من گفته قبول کن تا دلیل جوی که خودن همه سکوت
 کرده اند امیر سبب که حضرت امیر اشاره کرده اند و گفته که بر خیز
 و بطرف و نای روانه چون حضرت امیر آنان مجلسه سپرده آمد
 است آن ملعون در بطرف مولانا نور الله و ملا عینی زیرا که است
 ای رولیاها ن شما گفته بودید که ما در کبر صحبت اورا تلفیق کنیم

حاله
 دارم و بعد از آنکه بر او خبری افتاد که او بدگفت اینها
 شما سوال کرد جواب گفتند او جواب گفت قبول بود در آن حضرت
 امیر را برد. از بخت خواب عیاش ازین پسر خواج پور ادیب
 معلوم که وزیر امیر زاده اسکندر و سبحان پسر خواج علی
 کم نبیره خواج زین الدین غزنوی بود و از مصلحان پسر الملک بود
 بر او نور آمد از کواهی داد که ما کواهی میبخشیم که
 این کینه نماند در صحبت امیر زاده اسکندر گفت که من کسی
 فرستادم امیر شاه را علیه المعز بکار زدند و گفت که
 تیمور میران شاه و شاه رخ و جمیع جفایان کافرند و شریک
 که امیران شاه ملعون را بان کشته بودند ایشان از ادرز کوفته
 بودند و از این میبودند و تعظیم می کردند آن ملعون با او اخذ
 می کردند است که ای امیران بشنویید که چه گفته است حضرت
 امیر جواب فرمود است که سلطان قرآن امیران نجاست
 و واقف احوال اقوال ما است و در آن مملکت بودیم من گفته ایم
 در صحبت اسکندر و غیر او ادیب و شایسته بجز هیچ اولوی جناب پادشاه

ان ملعون گفته است که ای اربطان قرآن برسید او ادیب و در
 رفتن او از لطلان قرآن رسید آنرا و گفته است که ما هیچ ازین کوفه
 سخن از شنیدیم و در آن مملکت درباره ایشان ازین نوع سخن
 نشنیدیم آن کواهی می دهند در احوال ایشان ثابت است مادر
 بویزند در خانه ایشان بنزول بودیم و چندین ازین فقیر متادم
 و از رویه شد آنرا و پسر خواج پور ادیب را نیز در بویز ما من جهت
 چندین مهلهای دیوانی عداوت واقع شد و بویز قول جمیع
 اهل بویز هتلع از تقمیش فرمایید بعبادت فضل الهی که
 وضع آن شده است و مجلسی از من است موقوف فرمودند
 مجلسی دیگر که این فقیر را از پنج بارند و سید مجلسی در یک مجلس
 یکسها از آن بود این فقیر حقیر از این بویز پادشاه او در نزد پادشاه
 چنانکه وصف آن شنیدم و در بویز و مجاهدان شانه از کربانی بند
 چنانکه از ارنه مذکور نقیض خوانند فرمود چنانکه بوزن چون ازینا
 این فقیر در کینه گفتند که بسبت و صفت من است کشیدیم بسکندر

السلطنة همواره از زمان آدم تا این دم کسی نشان نمی دهد و هر که
 در پیر میان خان و از مده خنجر نامده است مصلحان به صفت
 عدد بن بر برای این فقیه نهادند و برداشتند و باز نهادند بویز
 بوزنی و عقداوی دیگر القصر چون این فقیر را بدار السلطنة
 بر او آورد حکم آن ملعون چنین بود که او را نیز بیز برادرش
 برینا نقیض حال ایشان کردن این فقیر را با کز قلعوا هم می خوانند
 بیز حضرت امیر و پادشاه حضرت امیر این فقیر منزه خنجر نامده
 جمعه که اجلان کردند در و کوه کوهنا و ملعون که نواخته این و آن
 ملعون بیز کوفته بهمان جمعه در آن مدرسه آمد بود و جمیع اهل مدرسه
 از وضعی زین صغیر و کبیر در آن مدرسه جمع آمدند از افاضی و مولانا
 و داده و عوام و بزرگ و بزرگ و بزرگ و بزرگ و بزرگ و بزرگ و بزرگ
 امیر با این فقیه طلب داشتند و بر دربان مجلسی بان بیت
 که کار خنجر نامده و بزرگ و بزرگ و بزرگ و بزرگ و بزرگ و بزرگ
 او زنی و در یکی او از این خنجر نامده و بزرگ و بزرگ و بزرگ و بزرگ
 فذایی را آورد آنرا و خواهر بندگش زن و مرد بفریح آمده

بدره رسیده در شرح غوغای می دیدیم امیر علی که امیر پور
 مثال بنسبت و محمد در بویز و چون شاه و محمود شاه و برادران امیر
 فیروز شاه و مولانا طایفه الصدور و از قضایای قاضی زاده امیر
 و مولانا نور الله و مولانا قاضی و غیر هم اول رسیدند که هر
 جهت دار بدگفتیم که منسب امام شافعی گفتند که درین دار بدگفتیم
 که درین غیر مصطفی علیه السلام گفتند که از چه مملکت این بدگفتیم و از
 هدایت ابراهیم علیه السلام گفتند که درباره قیامت حضرت زین
 و عذاب و حساب و حساب و حساب و حساب و حساب و حساب و حساب
 بجز و بزرگ و قیامت و غیره ایمان همه داریم همچنان که پادشاه
 و قبول فرموده است که یکسر موی زبیر و بالانست امیر فیروز
 زنده گفت که چهار کسی آمدند و گفتند که شما گفته اید که شراب
 چلالت زنده آن ملعون چنین گفتند حضرت امیر فرمود که بویز
 بحسب شرح و کوه صادق ثابت خود اسناد ایم بقصاص همان
 امیر فیروز شاه را بمولانا نور الله کرد و گفت چه میگوید در باره
 این کینه آن همه سخن بسنی و اصطلاح میگویند او در جواب گفت که

مرا گوایم و گواهی میدهم که این شخص حرفت و بیز او حرف بود
 و بعد نیت اهل حرف باطلت و اینها استنبی انو چون اینها رفتی
 حضرت امیر فرمود در جواب که تو بیز ما با بماند هر خود هیچ مصاحب
 شدی یا هیچ صاحبز در میان بزم ما و ما شمارا نماند است او گفت که
 سب حضرت امیر در جواب گفت که تو چون گواهی میدی بکار با به کی
 نخی و لشکر تو او را در هر خود نوبه و مصاحب شدی چون گواهی میدی
 چون حرفت گواهی بر نوبت است ان ملعون سکوت کرد پس از ان
 ملعونان کبر گفت که او را علم یقینی باشد حضرت امیر در جواب
 فرمود حرفت حکم بر علم یقینی نیست حکم بر عقلی با نظر است
 او نیز سکوت کرد امیر فیروز شاه مولانا نور الله گفت که گوان تو همان
 که آمد بود و گواهی میدی دنگه این سید ان گفته اند که کز است
 حلاست میروند گواهی ما ن دا طلب داشتند پیدا نکرند و حاضر نمانند
 امیر فیروز شاه با امیر علی فرمودند صحبت و مجلس بدو اندازیم در
 مجلس دیگر میگوای که ما را بشو و میحالی باشد یکبار اثبات کرد و خود
 کار ایشان هر حال که باشد یکسو بنیم چند روزی توقف و ابع من نماند
 شنیدیم

شنیدیم که چند کسی را مولانا نور الله انگیز کرد بدو که
 بنزد ان ملعون گواهی میدی هر من خود میدی نم که ایشان کافرن
 و واجب القتل انرا اجلاس کردند در باغ نو و حضرت امیر با
 ما این فقره بردند ما آن مجلسی و امرا، دیوان و ملاهین همه
 بیخ حاضر نشدند گواه او در دنگه ما و گواهی بدی که چه گواهی
 داری در باره این سید ان ملعون سخوی انم و بنوا ندر انرا
 که من گواهی میدهم که این سید نور الله حرفت در
 مجلسی مولانا ابلیس در وقتی که شخصی فرود بود و آلتش مید
 ادن گفت گفت که کز است در حلاست در مباحنه مولانا ابلیس
 حضرت امیر در جواب فرمودند در ان شو اسلام و مسلمانی نیست
 باقی ان شخص گواه گفت که شما اسلام است باز حضرت امیر در
 جواب فرمودند که در هر کس اسلام باشد و من در ان سبب پادشاه
 باخته نبودم چرا برف منو لارزند و دیگر در ان مدت من
 جنرال بودم با من ان ملعون گفت بودی و چهارده با نژده
 ساله که پیشش بود یعنی حضرت امیر در جواب فرمود با امرا

دیوان آنچه میفرمایید در حق ان شخصی بر طرفین سلفا که در صورت
 یقینی گفته باشد در حال حال عقل بر این نباشد و او ان سخنان دیگر
 زبانی نکرده باشد امیر فیروز شاه در جواب گفت با ان ملعون که
 گواهی میدی و مولانا نور الله و شیخ که این گواهی خود محسوس
 نیست که یکدیگر رو دنی نمی گفته بماند این دم در کمال عقلی او
 با ان موافق گفتند که گواهی دیگر داری بیار می چند طلبه که
 گواه دیگر نیافتند و کسی دیگر گواهی نداد مولانا لطیف انرا
 صدر در انشاء مباحنه آغاز کرد و گفت که شمارا سب می گویند
 بسیار است و سب شما جلوست حضرت امیر در جواب فرموده
 سبیم و هیچ ان سبم و نسب خود را تا دم پیغمبر می دانم مولانا
 نور الله در جواب گفت که ما آدم یعنی تا رسول اثبات کردی
 و این مقدور نیست که کسی اثبات این تواند کرد حضرت حضرت
 امیر در جواب فرمود که من تا حضرت رسالت اثبات نمی گوئی
 شما هم رسول تا دم نسب خود را اثبات فرمودیم همه اهل
 مجلس حیران ماندند در جم برخواستند و بطرف خرگاه ان ملعون روانه
 شد

شدند و در خرگاه در رفتند که احوال ما را یکبار از خرگاه کنند همه
 خلق بیخ حیران ماندند که از ان خرگاه چه خبر میبودن همایه میگی که
 انروز در وقت ان قصه و معنی ان ملعون پرسید است که چه کردید
 مولانا نور الله گفته است در جواب که گواه کنز اندیم و اثبات
 حکالی کز است که ایشان گفته اند حکم قتل می باید کرد مولانا نژده
 امیری گفته است در جواب که چیزی اثبات نشد و این گواهی سب
 نبود و این نیز این گواهی اثبات خود با وجود سب با این قدر عصیان
 این شخصه واجب القتل نیستند مولانا نور الله در جواب گفته
 است که قتل میرو با مولانا نژده امیری گفته است که بقتل
 بنماییم که این شخصه ان با وجود سب ادت اگر اثبات حلالی انرا
 اب برایشان نمود برایشان قتل و ان نسبت سب هیچ وجه از وجه
 و از خرگاه بیرون آمد و بطرف شهر رفت امرا دیوان نیز
 از خرگاه ان ملعون بیرون آمدند مدخل حال مولانا نور الله
 با ایشان مولانا نور الله با امیری که و امیر فیروز شاه گفت که
 حکم قتل فرمایید امیر فیروز شاه در جواب گفت که چیزی اثبات

نگردید که ما حکم عقل فرماییم و بیخ زواید بنویزیم و آن روز مجلسی بان
 آفریند و باز ما را بموضع بارگشودارانش بنیادهای بر دین و توفیق
 داشتند که مجلسی که الوقا بکلیه از معرفت و در آن مجلسی قطع و
 فتح شود من کل الوجوه چند وقت گذشت آن ملعونان کفر و غم و کفر
 سوزی کرد و به بیمانی وقت منی فرسب الزمان الوقا بکلیه از معرفت
 دارالاجال سموفت در حوض باو ملحق شد و اتفاقاً ایشان در دست
 داد با یکدیگر در مجلسی حکایت ما را در آوردند است این دجال زانو
 ملعون با فرزندش که در دسترا مدت دو سال است که فرزند ام و مجتهد
 و مذهب علم حروف دارند و ایشان ما را مذهب می گویند هر چند
 که دانشندان و عالمان مملکت من با ایشان بحث کردند و گفتند این
 و علان بر الزام می دهند و این قوم بر ایشان هیچ وجه از وضع
 کفر و با ناستوری بر ایشان را نمی توانم گفت و نمی توانم که گفت
 نمی دانم حکم کیم الوقا بکلیه جواب گفته اند که چه چسبست که تو
 خبر و زد و کس در دو سال بر سر نمی توانی آورد بنزد من بگو
 ایشان که اهلای و دانشندان و عالمان و مشایخ و سادات
 سموفت

اصطلاح ^ع آن چه نوع است مخصوصاً اینها با من بگوید تا من
 بدانم که اصطلاح شما بر چه نوع است تا حکم بر حقیت و بطلان
 آن بدانم که حضرت امیر فرمود که اصطلاح این علم حروف
 اینست که صاحب اصطلاح فرمود است که مولانا تا وقت آنکه است
 که حروف سه است و با ستمیه پنج اشبار بود است و غلطیست
 ایشان و حیوان و حیوان و نبات و جماد و صوت و هیدای نطق
 و حرکت و کون و کونیا فای می شود و در صفات مختلف همه
 در عدد این سه حروفست و از این سه حروف بیرون هیچی
 نیست و این سه حروف صفات ذات حق است الوقا بکلیه
 در جواب گفتند که اصطلاح معلوم شد مجلسی دست داد اول گفتی
 و بیستی آغاز کردی الا در آخر مجلسی تبدیل شد خبر و با ما خودی
 آمد و گفتند که حالیا امشب از راه آمدند امیر بود اساسی
 کنید فرمود که مباحثه کنیم ما را با امیر بایزید بروان می گویم
 او گفت امیر دیوان است بیزید و بسیار است که که بگویم معلوم
 کن ایشان را و ما مردم با امیر بایزید روانه شدیم و رفیق در خانه
 او

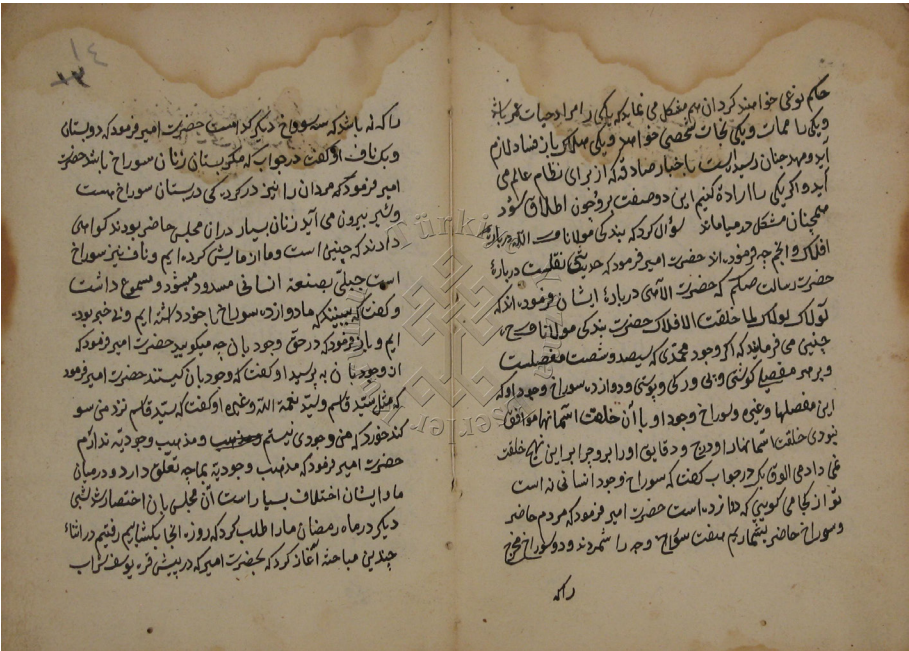
۱۱

سموفت را جمع کنیم و با ایشان مباحثه فرمایم که چیزی که مشرف
 ایشان اثباتش نمودند از سب ایشان جدا کنیم و این سخن گفته بود
 سه روز توقف کرد و باز جود کرد بطرف سموفت در بوم ابلی
 فرستاد نو و بند هماء ما را اسکنین کردند تا حدی که هیچ نشانی نشان
 نمی داد سبزی بدان کرانی و بطرف معرفت و نوا ساختند هر کسی که
 می گفتند بعضی می گفتند که شما را در آب استخوان استخوان است
 بعضی می گفتند که در راه بنوعی دیگر خواهند گشت بعضی می گفتند
 که در راه سماعه که بیست و نه رسید در دم تمام را الوقا بکلیه می گفتند
 در این مختصر سوار شدم و روانه شدم در روشن زاد و عبد الوهاب
 و در روشن پنجم الزمین پناه همراء ما بود در نا آب همچون و بخیر
 گواهی نمود و رفتیم بطرف سموفت رسیدیم بعساکر و الوقا بکلیه
 دیگر که گفته در دم خسته شد او ما را طلب کرد و بر سرش و ما
 و تقفینش آغاز کرد که شمار اجرا گرفته اند و گناه مجوس
 ساخته اند حکایت همسان کار در دین و افتوا اشراب و عین
 که بار باره ما گفته بودند ادا کرده بشود رسید که علم حروف چیست

و در نظر حرفه او می نهند حضرت امیر فرمود بر طبق مکتب این را هم دلیل
 دارم چنانکه گفته اند بیست اوست حرفه لام الفلا بیست و یکم که برنا
 المکتب موقوف باقی است ها که بیست و جمیع علم و ساداته و فضیله
 منور است چنانکه در همه علم سواد و سکوت بود کسی را حالش می ماند
 بسیار الوی که ما خوانی بر آمد فرمود که حرفه و نای بود بر حق و
 و در آن مذکور از عقب آغاز کرد و گفت کسی که علم حرفه و جمیع
 علم را بیگونی دانست ایمن از علم حرفه و سواد است آنچه
 کرد آن روز جلسی بان آنکه فرمودی در کتب دانشند و جمیع علم
 و ساداته حاضر می باشد مباحثه آغاز کرد و باز در آن اشاعت حرفه
 می و است مباحثه چون سه شنبه و این و شش حرفه دیگر است در
 ملک خطای منتهی است و اهل خطای بران منتهی از حضرت
 امیر فرمود که ما نظر کنیم بر این که پیش از ما این حرفه را هم که خودمان
 با این سه اورد و جوابی که گفتی به این خود بیگانه حضرت امیر
 فرمود که سخن مولانا که جلال الدین رومی دلیل می شاید باقی او گفت
 در جوابی بلی او مرد دانشمند بوده است سخن او مستقیم حضرت
 امیر

۱۲
 امیر فرمود که از فرمود است که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم
 هم زبیر و هم جلال است و در جوابی که بیست و یکم که بیست و یکم
 من بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم
 ازین مقوله سخن گفتند و آن مجلسی که بان آن فرمود که بیست و یکم
 ما را طبع استند قاضی زاده رومی و دانشندان دیگر حاضر
 بودند و قال که در جوابی که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم
 حدیثی در باره مهدی موعود است و ظاهر این حدیثی غایب
 سؤال بود چنانکه فرمود که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم
 معنی این حدیثی و دیگر که مهدی منی عتیقی منی اولاد العاطفه
 است که مهدی که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم
 بز و هم ما در بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم
 بنامید بنوایی که بر طبقی که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم
 و تفکر است در او و بیرون شد کرد نالوقی که بیست و یکم که بیست و یکم
 چو امیر بود حضرت امیر فرمود که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم
 موافق خواهند بود از روی مراد که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم

حکم نوبتی خوانند کردن هم مشکل می نماید یکی را امر واجبات تحریر
 و یکی را محامات و یکی بیانات شخصی خود امیر و یکی مکتب از ساداتان
 ایزد و هر چنان رسید بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم
 ایزد و یکی را ساداته کنیم این دو صفت بر چون اطلاق شود
 همچنان مشکل در میان ما شود که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم
 افلاک را پنج چه فرمود از حضرت امیر فرمود که بیست و یکم که بیست و یکم
 حضرت رسالت صلوات که حضرت امیر در باره ایشان فرموده اند که
 تو که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم
 چنین می فرماید که اگر محمدی که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم
 و بر هر مفسی که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم
 این مفسله و بیعی و سواد وجود او با آن خلقت آنها همانها است
 نبوی خلقت آنها سواد و سواد و در قایق او را بر وجهی که بیست و یکم
 غنی دادی الوی که بر جوابی که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم
 نواز جامی گویند که در آن است حضرت امیر فرمود که بیست و یکم که بیست و یکم
 و سواد حاضر بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم
 را که

۱۳
 را که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم
 و بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم
 امیر فرمود که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم
 و بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم
 دادند که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم
 است چنانکه بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم
 و بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم
 ایم و بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم
 از وجودی که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم
 که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم
 که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم
 حضرت امیر فرمود که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم
 ما در این اختلاف بسیار است آن مجلسی که بیست و یکم که بیست و یکم
 دیگر در ماه رمضان ما را طلب کرد که روزی الحاکم شایم رفیق در آنجا
 چندین مباحثه آغاز کرد که بیست و یکم که بیست و یکم که بیست و یکم

